

6390

ԱՄԱՌՈՒՐՈՂ

Գրասխան

ՊԵՏԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ
ՅԵՐԵՎԱՆ

894.362

Կ-50

894.362

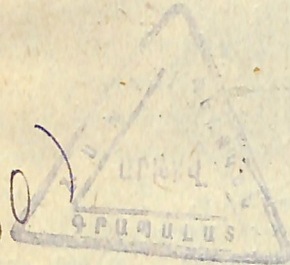
U-50 ՍԻՄՈՒՐԸ

-6 NOV 2011

ԹՃՆԱՄԻՆԵՐԸ

(6390)

22952-59

ՊԵՏԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿՉՈՒԹՅՈՒՆ
ՑԵՐԵԿԱՆ 1 9 9 4

Պատ. խմբագիր՝ Ե. Զոփուրյան
Տեխ. խմբագիր՝ Տ. Խաչվանճյան
Լեզվ. խմբագիր յեկ արբ. Գար. Հակոբյան

Գյուղատնտեսութեան սոցիալիստական վերակառուցման և կոլեկտիվ տնտեսութեան ներքին՝ անհատական տնտեսութեան ներքին՝ ունեցած առավելութեան ներքին մասին մի ժամից ավելի տեվող զեկուցումը վերջացել էր: Այս զեկուցման մեջ հարուցված խնդիրներն էլ ավելի լուսարանելու համար տրված հարցերի պատասխաններն ստանալուց հետո, զեկուցումը լսելու համար չըջանի բոլոր կողմերից կանչված գյուղական ակտիվը՝ ցրվել էր, իսկ գյուղական ակումբի սրահը՝ դատարկվել:

Սրահում միայն Բյուստեմն էր մնացել: Ձեկուցման ընթացքում զեկուցողի կողմից ցույց տրված թվերի աղյուսակների և գյուղատնտեսութեան մեջ գործածվող տեսակ-տեսակ մեքենաների նկարների առաջ կանգ առած՝ նա մտածում էր:

Բյուստեմը գյուղատնտեսութեանը նոր ձևով կազմակերպելու գործը սովորել էր այսօրվա զեկուցումից, և զրա համար չափազանց գոհ էր:

Ձեկուցման ժամանակ հեռվից տեսած թվերին և գյուղատնտեսական մեքենաներին այժմ մոտիկից էր նայում և չէր ուզում հե-

Համնված և արտադրության 25 մայիսի 1934 թ.
Ստորագրված և տպագրության 20 ոգոստոսի 1934 թ.
Գլավլիտ 8568 հրատ. 2989 պատվեր 992 տիրամ 2000

Պետերապի տպարան, Յերեվան

ռանալ, նրանցից բաժանվել: Հանկարծ, ինչ-
վոր բան մտածեց, ուզեց այդ թվերը գրել և
միասին տանել: Ձեռքը տարավ կողքի գրպա-
նը և հանեց այն հուշատետրը, վոր յերեք
տարի առաջ բաժանված էր Խորհուրդների
համագումարին մասնակցող պատգամավոր-
ներին: Ինքն էլ այդ պատգամավորներից մեկն
էր յեղել: Այժմ այդ հուշատետրի վրա կեղծ
էր կապել:

Րյուստեմը նայեց հուշատետրի այս ու
այն յերեսին, թղթատեց և բաց արեց մի սպի-
տակ եջ: Հետո մատիտը փնտռեց, բայց
չգտավ: Րյուստեմը չռեց իր նոսր հոնքերը,
մտածեց և քիչ հետո հիշեց, վոր մատիտը
կոոպերատիվում Գյուլիզարին էր տվել:
Րյուստեմը դեռ առավոտյան, չըջանի կենտ-
րոնը չեկած, մի ըոպե վոտքի վրա հանդի-
պել էր գյուղի կոոպերատիվը: Այստեղ Գյու-
լիզարը գյուղացիներին արշինով ապրանք էր
բաց թողնում: Տված ապրանքները գյուղա-
ցիների կոոպերատիվ գրքույկներում արձանա
գրեցիս, հանկարծ Գյուլիզարի մատիտը
կոտրվեց: Գյուլիզարը մի բան փնտռողի կամ
մեկից ոգնություն սպասողի պես, չվարած
այս ու այն կողմ նայեց:

Րյուստեմն ականատես էր նրա այդ վի-
ճակին և անմիջապես, նույն ըոպեյին, առաջ
անցավ և իր սուր մատիտը նրան տալով
ասաց.

— Վերցրո՛ւ, թերևս այս ավելի լավ գրի:
Գյուլիզարը գոհունակությամբ լի աչքերը
Րյուստեմի կողմը դարձրեց և ժպտաց.

Գյուլիզարի թափանցող նայվածքը, շըր-
թունքների ատլասը, լույսը... նրա ժպտա-
լու ժամանակ յերևացող ատամները դեռ
այժմ էլ Րյուստեմի աչքի առաջն էյին այն-
պես, ինչպես այսօր առավոտ տեսած լինեք:

Վոչ, վո՛չ... Րյուստեմը նրանից ավելի
գեղեցիկ կին չի ճանաչում, չգիտի: Միայն
գեղեցիկությունը չի, խելքն էլ... իմաստու-
նությունն էլ... նա նմանը չունի: Ո՞վ է ա-
սում, թե միայն բեյի աղջիկը խելացի և ուշիմ
կլինի... Գյուլզահան մասսայի, նաև չքավոր
մասսայի միջից դուրս յեկած բայայի աղջի-
կը՝ Գյուլիզարը տասը բեյի աղջիկ արժե:
Րյուստեմն այս մտածումների մեջ էր, յերբ
հանկարծ սթափվեց: Նա ինքն իրենից ամա-
չեց:

Հասարակությունը գեկուցումը լսել ու
ցրվեց էր, մինչդեռ ինքը մի լուրջ գեկուցու-
մից հետո, նոր կյանքի տեսարանը պատկե-
րող թվերի և գյուղատնտեսության մեջ
նոր փոփոխություններ առաջ բերելու կոչված
մեքենաների նկարների առաջ կանգնած՝ ի՛նչ
էր հիշում, ի՛նչ էր մտածում:

Րյուստեմն ակումբից շտապ դուրս յե-
կավ:

Որը մթնեց: Յերեկվանից փչող քամին

Հանդարտել եր: Քիչ առաջ գետին խոնարհվող ծառերի միայն տերևներն էին թեթև չարժ-վում:

Րյուստեմն ակումբից դուրս գալուց հետո կանգ առավ: Մի րոպե մտածեց: Գյուղատուն գնա, թե՞ հեռուներից յեկողների համար չըջկենտրոնում գտնվող գյուղացու տանը մնա: Վերջապես վորոշեց գյուղատուն վերադառնալ և քայլերն ուղեց գեպի կայարան:

Կայարանի պլատֆորմի վրա բացվող դռան վերևում ելեկտրական լույսը կայարանի առաջ գտնվող ծառերի բարձր տերևների միջև փարոսի նման յերբեմն յերևում եր, յերբեմն թագնվում գանդաղորեն չարժվող տերևների մեջ, ու չեր տեսնվում:

Րյուստեմի գյուղը Սաֆալուն եր, գնաց-քով 20 րոպե, իսկ կայարանից հետո՝ 2 կիլոմետր հեռավորության վրա:

Յեթե մի գնացք գա, կնեավեմ մեջը, կգնամ—մտածում եր Րյուստեմը: Մարդատար գնացքների ժամանակը չեր, և այդ պատճառով ել կայարանը գատարկ եր: Գնացքին սպասող չկար:

Րյուստեմն ել մտադիր չեր մարդատար գնացքին սպասելու: Րյուստեմը սովորաբար վարժված մարչրուտային գնացքներով գնալուն՝ բեռնատար կամ նավթ տանող գնացքի

գալն եր ցանկանում: Հեովից յերկաթուղու աղմուկը գալիս եր: Րյուստեմը վոր տեսավ Բագվի կողմից յեկող գնացքը՝

— Մեր գործը հաջող ե գնում, —ասաց և ուրախացավ: Րյուստեմը դիտեք, վոր յեկող գնացքը կայարանում կանգ ե առնելու, և ակսեց պլատֆորմում ման գալ:

Կայարանի ծառայողները գնացքն ընդունելու և ճանապարհ գնելու համար իրենց ձեռքի լապտերները չարժելով՝ այս ու այն կողմն էյին ընկնում, յերկաթուղու հատուկ նշանները ցույց տալիս, իրենց պարտականություններն էյին կատարում:

2

Րյուստեմը Սաֆալու գյուղի չքավորներից Ղուրբան Քեչու տղան եր: Րյուստեմը գեուևս 25 տարեկան չկար: Նրա ծննդյան թվականը վոչ մի տեղ արձանագրված չեր, և ճիշտ տարիքը վոչ վոք չգիտեք: Նրա տարիքի մասին միայն հայտնի յեր այն, վոր յերբ Մուրադ բեյը վորսի յեր գնացել ու գիչերն ավազակների հանդիպել, Րյուստեմը 2-3 տարեկան եր: Այս անցուդարձերը հիմա ել նույնությամբ շատերն են հիշում: Այժմ, յերբ խոսք ե բացվում, պնդում են, վոր այդ դեպքը տեղի յե ունեցել սրանից 20-25 տարի առաջ: Մասնավորապես Րյուստեմի հայրը՝ Ղուրբան Քիչին այս դեպքի

հերոսն է յեղել և բոլոր մանրամասնութիւնները լավ դիտե: Ինչպէս յերեկ տեղի ունեցած գեպք, լավ է հիշում և, յերբ տեղը գա, գոհունակութեամբ կպատմի:

Սակայն յեթե ուզում ենք Ղուրբան Քիչու մասին անարդար չլինել, մասնավորապէս պետք է շեշտել, վոր յերբ նա պատմում է այդ գեպքի մասին, նա իր հերոսական գերի մասին շատ համառոտ է հիշում:

Այո, այն ժամանակ Ղուրբան Քիչու յերեսասարդ որերն էյին: Նա հող չունէր, վոչ էլ անասուն: Միայն մի խրճիթ ունէր և ինքն էլ չբավոր գյուղացի, Սաֆալու գյուղի՝ Մուրադ բեյի դռանը ծառայեր: Մուրադ բեյի ձիերն էր խնամում, կառքն էր լծում, այգում և բամբակի դաշտերում աշխատում. վերջապէս ամեն տեսակի գործ կատարում էր:

Արդեն Ղուրբան Քիչին անճարակ չէր: Վոչ մի գործում նա անկարողութիւն ցույց չէր տալիս:

Մի որ Մուրադ բեյն իր գնած ձին հյուրերին ցույց տալու համար պատշգամբից Ղուրբանին կանչեց և հրամայեց:

— Ադա՛, ա՛յ Ղուրբան, նոր յեկած ձին մի գո՛ւրս հանիր:

Ղուրբանը ձին շտապ թամբեց և բակը հանեց:

Մուրադ բեյը, յերբ այս տեսավ, բարկացավ:

— Ադա՛, յես քեզ ասի՞, թե «թամբիր»: Ետ՛ւտ. թամբը վա՛ր առ և մերկ ցույց տուր: Մուրադ բեյի հետ պատշգամբում կանգնած և ձին դիտել ցանկացող հյուրերից մեկը ծիծաղելով ասել էր:

— Ա՛յ Մուրադ բեյ, ես քո Ղուրբանը բոլորովին հիմար, խելապակաս է յեղել: Յե՛վ բոլորն էլ սկսել էյին յերկար ծիծաղել:

Այդ որից ի վեր, յերբ Ղուրբանին մի գործ էր հանձնվում, կամ նա մի ծառայութեան էր ուղարկվում, «խելապակաս»-ն էլ վրան էյին ովելացնում: «Ադա՛, տե՛ս, «խելապակաս մի՛ լինի»: «Ա՛յ Ղուրբան, ա՛յ խելապակաս Ղուրբան, ձիերը պատրաստի՛ր», կամ՝ «Ա՛յ Ղուրբան, խելապակա՛ս Ղուրբան, հրացանները սրբի՛ր, վորսի յենք գնալու»:

Այսպիսի խոսքերը վերջ չունէյին:

Ճարպիկ, հանրամիտ, աշխատասեր Ղուրբանին «խելապակաս» անուն տալը նրան ընկճում, սիրտը ճնշում, ցաւ էր պատճառում: Սակայն սեփականութիւն չունեցող բեյի դռանը ծառայութիւն անելու ստիպված Ղուրբանն այս բոլոր անարգանքները տանում էր:

Միայն պատահական մի գեպք նրա անվան վրայից սրբեց այս տգեղ և անվայել անունը:

Աջնան առաջին որերն եյին: Արևի ճառագայթներն ուժաթափ եյին յեղել և անկարող եյին տաքացնել:

Ծառերի վրա դեղնող տերևների թիվն որեցոր ավելանում էր: Նրանք գետին եյին թափվում, և յերեմն-յերեմն փչող քամին տերևները խշրտացնելով ավլում—այս ու այն անկյունն էր հավաքում:

Մուրազ բեյի տանը նորից հյուրեր կային: Ընդհանրապես Մուրազ բեյի տն այսպիսի հյուրընկալությամբ էր անցնում: Տընտեսության գործերը գյուղացիների աշխատանքով առաջ եյին գնում, և բեյից նրանք ժամանակ չեյին պահանջում: Մուրազ բեյը հարևան բեյերի մոտ, կամ թե նրանք Մուրազ բեյի մոտ թղթախաղով ու խմելով ժամանակ եյին անցկացնում, իսկ յերբ դրանից հոգնում եյին, վորսի եյին գնում:

Հյուրերը վորոչեցին ճաշից հետո վորսի գնալ և մի քիչ հանգստանալու համար պահեցին: Վորսի պատրաստության բոլոր գործերը հանձնարարվեցին Ղուրբանին: Ղուրբանը ճաշից հետո պառկող բեյերի առաջ կանգնած՝ նրանց բոլոր հանձնարարություններն ուշադրությամբ լսեց: Ձիերը պատրաստելու մասին հարկ յեղած հրամանները տալուց հետո, Մուրազ բեյն ավելացրեց.

— Դու ել ես գնալու: Մի քանի դղալ, ա-

ման ել վերցրու: Վորսի տեղը մեզ հովվի կերակուր կամ նման մի բան կպատրաստես, բայց տե՛ս, Ղուրբա՛ն, այս հյուրերի մոտ ել խելապակաս չլինես, հա՛:

Այս խոսքը Ղուրբանի համար հայհոյանքից ել վատ էր: Ղուրբանը գլուխը կախեց և վոչ մի խոսք չասաց: Սակայն Մուրազ բեյի վերջին խոսքից նրա սրտաբեկ լինելը չտեսնել անկարելի յեր:

Ամբողջ ճանապարհի ընթացքում բոլոր կատակների, ցինիկ սրախոսությունների առարկան Ղուրբանն էր: Ղուրբանը լռութամբ այդ կատակները և սուր խոսքերը լսում, բոլորը դեղահատի նման կուլ է արալիս:

Վերջապես, փոքրիկ մի անտառի ծայրում, «Դաշկըն» չայի մոտերքում Մուրազ բեյը ձին պահեց և ընկերներին դառնալով ասաց.

— Տեսե՛ք, յես ասում եմ՝ այստեղ մնանք,—և առանց ընկերների կարծիքն ու պատասխանն սպասելու, ավելացրեց—ուրեմն այստեղ մեր «բազան» կլինի: Հետո յերեսը շուռ տալով դեպի Ղուրբանը, ասաց.

Ղուրբա՛ն, ել մի՛ դանդաղի, այստեղ ել բոլոր պատրաստությունները տես:

Դեռ արևը մայր չէր մտել. ծառերի հետեվը պահված արևը ջերմության ուժը կորցրած ճառագայթները ցանցառ տերևների միջից խաղացնում էր: Չորս կողմը լուռ էր:

Այդ լուսթյունը յերբեմն խանդարում է յին
թռչունների կանչերը և մոտիկից հոսող
«Դաշկընի» տխուր ձայնը:

— Ա՛հ, իսկապես, Մուրա՛դ բեյ, ի՛նչ
լավ տեղ ընտրեցիր, այստեղ վորքա՛ն զվար-
ձալի յե,— ախ քաշելով ասաց Փերուզ բեյը,
վոր մինչև այդ չե՛ր խոսել և բերանից պապի-
րոսը չե՛ր դցել:

Այդ լսելուն պես Ջեվադ բեյը, վոր Ղուր-
բանին յերրորդ անգամ խելապակաս եր ան-
վանել և յուրաքանչյուր այդ ասելուց շատ
գոհ եր մնացել, ասաց.

— Յես ել քեզ հետ համաձայն եմ: Ճիշտ
է, այս տեղը ուրիշ հաճույք ունի: Այժմ, Փի-
բո՛ւզ, մի՛ ամաչի, բանաստեղծություններդ
գրի՛ր... տեղն է. բանաստեղծություն գրելու
համար այսպիսի տեղ է հարկավոր:

Ծիծաղեցին: Ջեվադ բեյին բանաստեղ
անվանելու համար Փիրուզ բեյն ինքն ել ծի-
ծաղեց:

Մուրադ բեյը ձին առաջ քշեց:

— Հա՛, ասա, Փիրո՛ւզ բեյ, են բանաս-
տեղծությունդ ի՞նչպես եր...

«Թուավ բախաս, սիրոս գերեզման յեղավ,
սրտիս կրակը վառում է աշխարհը».

Այսպես չե՞ր: Յեկ ետեղ ստեղծագոր-
ծիր, բանաստեղծների նկարագրած տեղերը
սրանից ավելի գեղեցիկ չեն...

Ջեվադ բեյը քահ-քահ ծիծաղելով.

— Թող մի քիչ հանդստանա, վորսի դուրս

գա, նրանից հետո Փիրուզ բեյն անշուշտ կգա,
Պզրի:

Նորից ծիծաղեցին:

Ղուրբանը ձիուց իջավ, ձին կապեց ծա-
ռին և առանց դանդաղելու սկսեց իր աշխա-
տանքը: Մեծ և ճյուղազարդ չինարի ծառի
տակ փալասը փռեց, խուրջինը բաց արեց և
աղաների հանձնարարած արաղի ու գինու
չչերը, հատուկ խնամքով պատրաստած ա-
զանդիները հանելով՝ սկսեց սեղանի պատ-
րաստություն տեսնել:

Մուրադ բեյն ընկերներին դառնալով ա-
սաց.

— Թող Ղուրբանը մեզ համար նախընթ-
րիք պատրաստի, մենք ել այս անտառի մեջ
մի քիչ ման գանք:

Յերեքն ել ձիերը քշեցին դեպի անտառը,
մի րոպե հետո անտառը վորսորդներին թաղց-
րեց իր ծառերի մեջ: Ձիերի վոտնաձայնը ևս
քիչ հետո անլսելի դարձավ. այդ ազդանշում
եր, թե վորսորդները հեռացել էյին: Նորից
չորս կողմը լուսթյուն տիրեց:

Ղուրբանը սեղանը պատրաստելուց հետո
յեկավ գետակի յեզերքը, քարերից մի ոջախ
սարքեց և տնից բերած պղնձե ամանը մի քանի
անգամ դրեց ու հանեց: Խշոցով հոսող Ղուրը
չրջակա լուսթյան մի այլ ներդաշնակություն
եր տալիս: Վերջապես ոջախի գործն ավար-
տեց: Այլևս մնում եր աղաների հանձնարա-

րած «հովիվի կերակուր»-ի համար կաթ ճարել: Ղուրբանի համար կաթ ճարելը դժվար գործ էր: Նա այս վայրերին լավ ծանոթ էր: Մեր-ձախայքում անպայման քոչվորներ կային: Ղուրբանն այս քոչվորների վրանը գնալով պետք է կաթ առներ և աղաների համար «հովիվի կերակուր» պատրաստեր: Սակայն նախ պետք էր սպասել աղաների վերադարձին:

Ոջախում դարսված չոր փայտի վառտերք վառվում և իրենց բոցով ոջախի շուրջը կարմրացնում էին:

Չինարի տակ պատրաստած սեղանը սպասում էր աղաների վերադարձին:

Ղուրբանն էլ մի կողմ նստած՝ մեղմիկ յերգում էր:

Յերբ վորսորդները վորսից վերադարձան, Ղուրբանն շտապ կերպով բեյերի ձիերը կապեց մատակա ծառերին և նրանց առաջը խոտ զցեց, հետո իր պառավ ձին հեծնելով՝ դնաք կաթ փնտռելու:

Մուրադ բեյն ու ընկերները խմիչքի շքերից մի քանիսը դատարկել և նստելուց հոգնած՝ պառկել էին: Որը շատ էր մթնել:

Մութ յերկնքի հատուկտոր աստղերը վորսորդներին դիտում, միմյանց աչքով անում ու ծիծաղում էին:

Գետակի յեզերքում վառված ոջախից քիչ

ստաշ բարձրացող բոցը նվազել և հետզհետե մարել էր:

Հանկարծ ձիերը ձայն լսեցին և ահանջները սրեցին, սկսեցին նայել դեպի ձայն յեկած կողմը: Ձիերից մեկը խրխնջաց: Այդ ձին Մուրադ բեյի նժույզն էր, վոր հասկացել էր, թե յեկողը Ղուրբանն է:

Վորսորդները, յերբ տեսան Ղուրբանի վերադարձը, ուրախացան և հարցրին:

— Կաթ ճարեցի՞ր:

— Ճարեցի, վերցրել եմ: Մի քիչ էլ սերտոռա, պատասխանեց Ղուրբանը:

Մուրադ բեյը գոհ մնաց և ասաց.

— Տե՛ս, այդ լավ է: Ապրե՛ս, յերեվում է, վոր չես ուզում խելապակաս լինել: Հետո իր խոսքը շարունակելով՝ Մուրադ բեյը ավելացրեց, — հիմա այդ կաթով կե՞նչ ես մտադիր անելու-արա: Բայց մեզ էլ մի թեյ պատրաստիր:

Ջեվադ բեյը գլուխը բարձրացրեց և Մուրադ բեյին դառնալով՝

— Ա՛յ Մուրադ բեյ, դու ժամանակ վորոչի, յեթե վոչ՝ նրա թեյ պատրաստելը յերկար կտևի. թեյ պատրաստելու համար նրան մի քանի ժամ ժամանակ ես տալու:

Մուրադ բեյը ծիծաղեց և պատասխանեց.

— Ճիշտ է, պետք է ժամանակ վորոչի: Տե՛ս, Ղուրբան, «քանի ժամը» Ջեվադ բեյին թող մնա, բայց յեռ քեզ կտամ... Այստեղ

Մուրադ բեյը մի քիչ մտածեց և հետո. — յես քեզ 20 բոպե ժամանակ կտամ: Կամ պիտի հաստատես, վոր ճարպիկ է արադաշարժ ես, կամ թե՛ խելքապակաս: Դե՛, առա՛ջ:

Բեյերն իրենց մեջ դեռ մի քանի խոսք ել ասացին, բայց Ղուրբանը չլսեց: Թեյը պատրաստելու և կաթը տաքացնելու համար նա ունի մոտ գնաց:

Յերբ թեյը պատրաստվում եր, Մուրադ բեյը թեթև յերգում եր, Ջեվադ բեյը խորհալով ջնում եր: Իսկ «բանաստեղծը» կռնակի վրա յերկարած՝ աչք անող աստղերի դասավորությունն եր դիտում և վերհիշում աստղադիտական գրքերում իր կարդացած ծանոթությունները:

Ղուրբանը սեղանի վրայից հավաքեց դատարկված շշերը և դակուսկայի մնացորդները: Թեյով լցված բաժակները գրեց աղաների առջև և Ֆիրուզ բեյին հյատնեց, վոր թեյը պատրաստ է: «Բանաստեղծի» ձայնից աղաները դարթնելով՝ սկսեցին թեյ խմել: Երանցից վոչ մեկը ուշադրություն չգարձրեց, թե Ղուրբանը թեյը ժամկետից շուտ եր պատրաստել: Կարծես թե ժամանկ վորոչված չլինեք:

Ղուրբանը մի կողմ քաշվեց. ամաններն եր յետացրած ջրով լվանում, մաքրում:

Հանկարծ ձիերից մեկը խրխնջաց: Բուլոբն ել լուսթյան մեջ ուշադրությունը հավաքած, սկսեցին լուռ ականջ դնել: Միայն գետակի խշռոցն եր խանդարում շրջակա լուսթյունը: Գետակի մեջ չպչպոցի ձայն լավեց:

Ամենից առաջ Ջեվադ բեյը ցած ձայնով ասաց, վոր գետակից ձիով անցնող կա: Նույն բոպեյին բուլոբն ել վեր կացան և իրենց հրացանները վերցրին: Ղուրբանն անզեն եր: Բեյերը ցանկացան ուղղվել դեպի գետակը:

Ղուրբանը բեյերին դիմելով ասաց.

— Դուք այստեղ մնացեք, յես գնամ, տեսնեմ՝ ի՛նչ կա. միայն թե գենքի մեկն ինձ տվեք:

Յերբ Ղուրբանի այս խոսքերը լսեցին, Ջեվադ և Մուրադ բեյերը մոռացան իրենց վախը և ծիծաղեցին: Հետո՝

— Ե՛, դու յերբեվիցե ձեռքդ գենք վերցրե՞լ ես, վոր հիմա ել գենք ես ուղում: Չլինի՞ աշխարհը մեզ վրա ծիծաղեցնելու միտք ունես, — ասաց Մուրադ բեյը և նեղացավ:

Ղուրբանը գլուխը կախեց: Մակայն Ֆիրուզ բեյն իր հրացանը Ղուրբանին տվեց և ասաց.

— Վերցրո՛ւ, յեթե ուզում ես քո քաջությունը ցույց տալ, ես՝ դու, ես ել՝ հրապարակը:

Ղուրբանը հրացանը վերցրեց:
Ջեվադ բեյն աչքի տակով Ֆիրուզ բեյին նայեց և ասաց.

— Կարծում ես նրա քաջությունը քո գրեզիք բանաստեղծության համար մի նյութ կլինի:
Միծեղեցին: Ել պատասխան տվող չեղավ:

Բոլորն էլ շտապ յեկան գետակի յեզերքի շուրջը բոցավառ լույս արձակող ոջախի մոտ:

Այստեղ հստակ լսվում էր, վոր գետակից ձիով անցնում են:

Մուրադ բեյը կամաց ձայնով ընկերներին ասաց.

— Ես յեզերքից ձիավոր ե անցնում այն կողմը:

Ֆիրուզ բեյը դարձանքով նայեց իր ընկերներին և ասաց.

— Թերևս մեր կողմից անցավ, ո՞վ գիտի:

Թե ինչպես պատահեց, Ղուրբանի աչքն ընկավ ոջախին:

Ոջախի վրա կերակրի մեծ ամանը չկար: Անտարակույս տարել էյին:

Մուրադ բեյը դառնալով Ղուրբանին.

— Տես, ես մարդն ով վոր ե, ցանկացել ե քեզ ձեռ առնել: Կերակրի ամանը տարել ե:

Ջեվադ բեյը ծիծաղելով.

— Հավանաբար, Ղուրբան, այս մարդը քեզնից շատ գոհ ե մնալու:

Ղուրբանն ըստ իր սովորության գլուխը կախ մտածում էր: Հետո մի կողմ քաշվելով՝ բեյերին դարձավ և ասաց.

— Դուք կամ յետ դարձեք, կամ այստեղ ել մնացեք: Յես տեսնեմ, թե այն մարդը զազանն ինչպես տարավ: Բեյերը նախ ծիծաղեցին, բայց Ղուրբանի ձայնի և շարժումների վճռականությունը տեսնելով, վոչ մի բան չասին և նստեցին: Լուսթյունը վերահաստատ վեց: Այլևս չփչփոց չեր լսվում: Ինչպես յեբեվում էր՝ գետակն անցնող մարդը ջրից դուրս էր յեկել: Մի բուպեյի լուսթյունից հետո Ղուրբանը գետակի այն կողմ դարձած՝ բարձր ձայնով ասաց.

— Ե՛յ, զազանը տանող ղոչաղ տղա, տարածդ զազանի միջի կաթով կերակուրը հալալ լինի, բայց քեզնից մի բան եմ ուզում. ինձ մտահոգ մի՛ անի: Կերակուրն ուտելուց հետո զազանի տակին մի անգամ խփի, վորպեսզի յես ել հանգիստ լինեմ: Սակայն լուսթյունը խանգարող Ղուրբանի ձայնի հեռունքը գնացող աղմկի արձագանգից բացի, վոչ մի պատասխան չստացվեց:

Բեյը նստած նայում էր:

Ղուրբանը կես ժամից ավելի անթարթ աչքերով նայում էր գետակի մյուս ափին: Կարծես իսկապես պատասխանի յեր սպասում:

Վերջապես ընդհանուր լուսթյան մեջ զազանի պղնձի ձայնը զրնգաց: Պարզ եր, վոր զազանի տակն եյին ծեծում:

Հենց վոր զազանի ձայնը լսվեց, Ղուրբանի հրացանը վորոտաց: Հրացանի արձագանգը չորս կողմը ժխորեց: Զիերն իրար հետեվից խրինջացին: Անտառի քնած թռչունները, դժգոհ՝ աղմուկ բարձրացրին:

— Դիպավ, ասաց Ղուրբանը և նորից պատրաստեց:

Շրջակայքն ընկղմվեց լուսթյան մեջ: Հեռվում շները հաջեցին:

Հրացանի կրակոցից սթափված՝ բեյերն սկսեցին ծիծեղել:

Զեվադ բեյը Ղուրբանին հարցրեց.

— Խփեցի՞ր, հա՞:

— Այո՛:

Մուրադ բեյը Ղուրբանի այս վճռական և համարձակ պատասխանից զարմացած՝

— Այ, Ղուրբան... լռի՛ր, ժողովուրդը վրադ մի ծիծաղեցնի:

Ղուրբանը պատասխան չտվեց:

Բեյերը վերադարձան չինարի տակը: Ղուրբանը դեռ մի ժամ ել այնտեղ պահակի նման սպասեց:

Այս դեպքերը խանդարեցին բեյերի վորոտորուլթյան պլանը:

Այդ դիչերվա վորսը վոչ մի հաճույք չպահանջեց:

Վաղ արշալուստին բոլորը հեծան իրենց ձիերը և անցան գետակի մյուս ափը: Այնտեղի տեսարանը բեյերին շատ զարմացրեց: Գետակի յեղերքին, կռնակի վրա պառկած մի մարդ չտեսա՞ն: Ղուրբանի զազանն ել մարդու կողքին շուռ յեկած ընկած: Ղուրբանի գնդակը նպատակից չեք վրիպել: Բեյերը կարծես Ղուրբանին առաջին անգամ եյին տեսնում, նրան ուշադրությամբ նայում, այլևս վոչ մի խոսք չեյին ասում:

Այս դեպքից հետո Ղուրբանի վրայից ջրնջեցին «խելապակաս» անունը: Վոչ Մուրադ բեյը և վոչ ել նրա ընկերները այլևս չեյին համարձակվում նրան «խալապակաս» ասել: Նույնիսկ զգացվում եր, վոր ուզում եյին նրա հետ վորոչ հարգանքով խոսել և նրան հարգանքով վերաբերվել:

Այս բոլորը Ղուրբան Քիչին միջանի անգամ պատմել եր Րյուստեմին, վոր գիտեր իր հոր ցույց տված այս հնարամտության բոլոր մանրամասնությունները, հպարտանում եր նրանով, վոր իր հայրը ժամանակին լավ գնդակ արձակող ե յեղել:

Սակայն չնայած, վոր բեյերի կողմից Ղուրբանին տրված «խելապակաս» անունն այդ դեպքից հետո վերացվել եր, բայց դպրոցական յերեխաները յերբեմն-յերբեմն Րյուստեմին «խելապակասի տղա» եյին անվանում:

Փոքրիկ Բյուստեմը դրանից շատ եր ընկճվում, սրտաբեկ եր լինում: Ամեն անգամ, յերբ նրան «Սեւլապակասի տղա» եյին անվանում, նա իր հոր վոչ թե «խեւլապակաս», այլ հնարամիտ, ճարպիկ և քաջ յեղած լինելն անպացուցելու համար, ցանկանում եր իր հորից լսած նույն դեպքը պատմել: Այդ դեպքը ծանոթ եր վոչ միայն իրենց գյուղին, այլև շրջակա գյուղերին: Բայց նա անհրաժեշտ չեր համարում իր հորն ու իերն պաշտպանել «խեւլապակասի տղա» ասող խանութպանների, առեւտրականների, ջրաղացատիրոջ կամ հարցուրապետի տղաների դեմ: Բյուստեմը դեռ սկզբից նրանց չեր սիրում և չեր ուզում նրանց հետ խոսել:

Բայց նա ուզում եր հնարավորություն ստեղծել, ցույց տալու համար, թե ինքն ել իր հոր նման ճարպիկ ու քաջ ե: Ա՛հ, յեթե գիտենային թե վորքա՛ն եր նա ցանկանում այդ...

4

Յերբ Բյուստեմի գնացքը «Բերդյուշատ» կայարանը հասավ, գիշերը բավականին առաջացել եր:

Բյուստեմը գլուխը բարձրացրեց և յերկնքին նայեց: Յերկնքի անհամար ճրագները վառվել եյին: Այսօր այդ աստղերն ավելի

ուրախ լույս եյին սփռում: Ահա, բոլորովին հստակ փայլում ե «Նոյի տապանը», վորի մասին հայրը սովորեցրել եր, յերբ դեռ փոքր եր: Լուսինը ևս իր դեմքի մի մասը բաց արած՝ մարող ճառագայթները գետին եր սրբուում:

Գնացքը հասավ: Բյուստեմն շտապ ուղղվեց դեպի իրենց գյուղը:

Բյուստեմը յերբ տուն հասավ, հայրը քունել եր: Մայրը յոթ մոմանոց լամպի թույլ լույսի տակ նստած՝ հավաքած բամբակի բոժոժներն եր մաքրում:

Բյուստեմի գեղեցիկ մայրը նրան ասաց.

— Ապա ինչո՞ւ այսքան ուշացար, յեթե ուզում ես թեյ խմել, սամավարը տաք ե, նայի՛ր:

— Կխմեմ, մա՛յր... ել բամբակ մնա՞ց:

— Վոչ, այս ե մնացել: Կարծես այս տարի հինգ փութ ել չի լինելու:

— Այդպիսով գործ առաջ չի գնա... պետք ե գործերը բոլորովին փոխենք, յեթե վոչ՝ ամեն տարի այսպես կլինի:

Բյուստեմի և մոր խոսակցության ձայնից հայրն ել զարթնեց և անկողնի միջից ասաց.

— Բամբակ ավելի շատ կլիներ, յեթե Մուրթուզայի տղերքը ջուրը բաց չթողնեյին: Իրենց այգին, իսկ համզացիները՝ իրենց ցորենի արտերն ու բանջարանոցները: Մեր ջու-

23

ըը նրանք կտրեցին: Բամբակն ել առանց ջրի մնաց:

— Ճիշտ ե ասված, թե մարդ ինքը ջրին պետք ե պահապան լինի:

Հայրն անհուսորեն պատասխանեց.

— Այդ խոսքը լավ խոսք ե, բայց ո՞վ ե մտիկ անում: Լավ խոսք շատ կա, ո՞վ ե գործադրողը, որհնածի՛ տղա:

— Դրա համար ել անհրաժեշտ ե, վոր ամենքն ել իրենց գլխին չմնան, միանան ե միասին աշխատեն, իրենց տնտեսությունները միասին կարգի բերեն: Յեթե զիտենաս, թե այս մասին այսոր մեզ ի՛նչ լավ զեկուցում տվին, ի՛նչ լավ խոսքեր ասվեցին: Հայրի՛կ, յեթե դու դրանք անգամ լսեյիր, կասեյիր, թե ի՛նչ խելացի մարդիկ կան, ի՛նչ լավ ճանապարհներ են ցույց տայիս:

Բյուստեմի այս խոսքերին հայրը պատասխան չտվեց: Մայրն ել ամուսնուն ու տղային նայելով՝ խոսք չասաց: Այդ տեսնելով՝ Բյուստեմն ել չչարունակեց: Նա այսոր հոգնած եր: Մտադիր եր առավոտը վեր կենալ ե գործադրել այսորվա զեկուցողի առաջարկած տնտեսության ձևերը: Այս նրա պարտականությունն եր: Սակայն այս մասին անհրաժեշտ եր բազմակողմանիորեն մտածել: Այս մտադրություններով ել Բյուստեմն անկողին մտավ:

Բյուստեմն անմիջապես չկարողացավ քը-

նել: Նա մտածում եր իրենց գյուղում կոլեկտիվ տնտեսություն հաստատելու մասին, ե մտածելիս աշխտում եր յերեակայության մեջ պատկերացնել գյուղատնտեսության առաջիկա տեսարանը:

Իրար անվերջ հաջորդող մի շարք խառնիխուռն մտքերից հետո, Բյուստեմը կարողացել եր համոզվել, վոր այդ նոր գործը պիտի կարողանար կյանքում իրագործել կուսկազմակերպչի հետ խորհրդակցելուց հետո, չքավոր գյուղացիների կոմիտեյի հետ միասին, իր նման գյուղացիներին ես ներգրավելու այդ գործի մեջ:

Բյուստեմը ցավելով մտածեց.— «ափսոս, վոր մեր գյուղում բջիջ չկա, բջիջի ղեկավարությունն այս գործում վորքա՛ն կարևոր կլիներ...»

Մի րոպե հետո նա ինքն իրեն սիրտ տալով մտածում եր.— «վնաս չունի, ինքն ու կուսկազմակերպիչը միասին կաշխատեն զեկուցողի ասածի նժան, կոլեկտիվ տնտեսության հիմք կդնեն: Խնդիրը կպարզի բոլոր չքավոր գյուղացիներին: Այդ գյուղացիները շուտ կհասկանան: Նրանց մեջ ճարպիկ, աշխատասեր մարդիկ քիչ չեն»:

Այս մասին մտածելիս նրա աչքի առաջ կանգնած ելին՝ Որուջ Գիշին, Ֆերհադը, Իսան, Ալի-Փաշան, Զամանը, Յարգմ ողլին ե ուրիշները: Ճիշտ ե՝ սրանց տնտեսություն-

ներն ել Րյուստեմի հոր տնտեսութեան նման գրեթե գոյութիւն չունենալու աստիճան աղքատ և փոքր եյին, ու շատերն անառուն չունեցին: Իսկ նրանք, վոր անասուն ունեցին, այնքան ել բավարար լինելու չափ ուժեղ անասուններ չունեցին, բայց բոլորն ել մեկը մյուսից ճարպիկ, աշխատասեր մարդիկ եյին, ամեն գործի լծվում և տնտեսութիւնն առաջ եյին տանում, առաջվա նման ուրիշի մոտ բատրակութիւն չեցին անում:

Սակայն յեթե նրանց տրամադրութեան տակ լինեին գյուղատնտեսական գործիքներ, տրակտորներ և ուրիշ մեքենաներ, վորոնց նկարներն ինքը տեսալ զեկուցման ժամանակ, ինչպես նաև յեզներ և գոմեշներ, այսորվա բամբակի բերքը վո՛րքան ավելի կլիներ: Իրենք ել վորքան կմեծացնեցին իրենց տնտեսութիւնը:

Վերջապես քունն իր քնքուշ գիրկն առալ այդ մտածմունքներից հոգնած Րյուստեմին և նրանց ցույց տվեց կոլտնտեսական հիմքերի վրա կառուցված նոր Սաֆալու գյուղի վաղվա տեսարանը, վոր չեր նմանում այսորվա վիճակին:

Գիշերը բազմական առաջացել եր: Գյուղի ներքեի մասում հուզումնալի ձայն ու աղճուկ բարձրացալ: Այս ձայնի ու աղմուկի մեջ նույնիսկ լավեց մեկ-յերկու զնդակի սուրոց: Գյուղի շներն սկսեցին հաջել: Քաղցր քնից արթնացած գյուղացիները չորս կողմից ողնութեան վազեցին դեպի ձայն յեկած կողմը:

Գյուղի տները ցրված եյին իրարից հեռու, ընդարձակ տարածութեան վրա, դեպքի վայրն շտապողները շուտ հասնելու համար ցատկում եյին ցանկապատերից, թռչում եյին առուններից:

Մեկ-մեկի հանդիպող գյուղացիներն իրար հարցնում եյին.

— Ի՞նչ ե պատահել:

— Նորից ի՞նչ դժբախտութիւն ծայր տըվեց՝

— Այս աղմուկն ո՞ւմ տնից ե լավում:

Քիչ հետո պարզվեց, վոր ձայնը յեկեչ եր Գաղիք քիչու բակից: Այնտեղ մի քանի կին, բոլորը միասին, աղմկում եյին, մի քանիսը հայհոյում, վոմանք ել լաց լինելով՝ անհասկանալի խոսքեր եյին արտասանում:

Ողնութեան հասած տղամարդիկ մի կողմ կանգնած՝ տեղի ունեցած դեպքի մասին խորհրդակցում եյին: Վոմանք նոր յեկածներին նորից պատմում եյին ամբողջ իրողութիւնը:

վոճանք ել հալաքված գյուղացիներին հայտ-
նում եյին իրենց առաջարկները: Բոլորն ել
խոսում եյին: Շնորք մոմուալով վերադառ-
նում եյին և, ասես թե մի բան վերհիշեյին,
նորից տեղերից վեր ցատկում, հաջելով գնում
եյին դեպի իրենց յեկած տեղը: Ի՞նչ եր պա-
տահել: Ի՞նչ եր այս ձայնն ու աղմուկը, վոր
քնած գյուղը զարթեցրել եր:

Սափալու գյուղի հարևան Գրնադլու գյու-
ղից յեկած մի քանի զինված ձիավոր շրջապա-
տել եյին Գաղիք քիչու բնակարանը և թո-
որ՝ Գյուլիզարին փախցրել եյին: Այո՛,
փախցրել եյին այն Գյուլիզարին, վոր կոպե-
րատիվում եր ծառայում, և վորին առավո-
տյան Գյուստեմն իր մատիտը ավել եր, և վո-
րը յերեկոյան ել, զեկուցումից հետո, Բյուս-
տեմն յերևակայությունից չեր հեռանում: Մի
լեպք, վոր Ադրբեջանի գյուղի համար հա-
նարվում եր սովորական: Հին ժամանակների
ոչդ անիծյալ սովորությունը դեռ ապրում
եր:

6

Գյուլիզարը 17-18 տարեկան աղջիկ եր:
Հինգ տարեկան եր, յերբ կորցրեց իր թոքախ-
տավոր հորը և նրանից հետո իր մոր հետ
մնացել էր Գաղիքի խնամքի տակ:

28

Սորհրդային իշխանություն հաստատվե-
լուց հետո նա սկսել եր սովորել իրենց գյու-
ղում բացված դպրոցում: Գյուլիզարը հնգա-
մյա դպրոցն ավարտելուց հետո թեև ցանկա-
ցել եր իր ուսումը շարունակել, սակայն հնա-
բավոր չեր յեղել շրջանի դպրոցը կամ Բագու
գնալ և իր փափագին հասնել:

Նա կարգում եր թերթերում և մանավանդ
«Արևելքի կինը» ժուրնալում գրված հոդված-
ները՝ խորհրդային իշխանության որոք կնո-
ջը, տղամարդկանց հավասար՝ ամեն կուլտու-
րական, հասարակական և տնտեսական աշխա-
տանքների ներդրավելու մասին և, հակառակ
իր հոր՝ Գաղիք քիչու բնդղիմության, սկսել
եր ծառայել գյուղի կոպերատիվում:

Գյուլիզարը հաճելի բնավորություն ու-
ներ. սիրում եր աշխատանքը և կոպերատիվ
գործը: Նա կարճ ժամանակամիջոցում կարո-
ղացել եր բոլոր գյուղացիների համակրանքը
վայելել:

Գյուլիզարի գործը միայն կոպերատիվի
աշխատանքով չեր սահմանափակվում: Նա
միաժամանակ մասնակցում եր գյուղի աշխա-
տանքներին, մասնավորապես կանանց անդրա-
գիտությունը վերացնելու գործում ինքն իրեն
հարվածային եր հայտարարել: Գյուլիզարի
արտքինն ել հաճելի և անթերի յեր: Բարձրա-
հասակ, ցորենագույն դեմքը մասամբ ծածկող
սև մազերը, թափանցող աչքերը, կարմիր

29

չրթերը նրան գեղեցկացնում և գեղեցկությունից հաճույք զգացողների ուշադրությունն ելինք գրավում:

Իսկ Գյուլիզարն անտարբեր եր: Կոոպերատիվի վարիչ Մուրադ բեյի յեղբոր վորդին՝ Յուսուֆն իզուր Գյուլիզարի մոտ եր ուղարկում իր վորսի ընկեր՝ Դրնագլը գյուղացի Հյումմեթ Ալուն և զանազան արտահայտություններով աշխատում իմացնել, թե ինքը Գյուլիզարի վրա սիրահարված է: Գյուլիզարը ճանաչում եր առեկտրական Քերբեյա Մալմանի տղային՝ Հյումմեթ Ալուն, վոր շուտ-շուտ գալիս եր կոպերատիվ, նրան շեշտակի նայում, անտեղի ժպտում եր: Այս բոլորը միայն Գյուլիզարի մեջ զգվանք ելին առաջացրել: Այս պատճառով ել ընկերով «գործը սարքելու» համար միջնորդություն անող կոպերատիվի վարիչին Գյուլիզարը վճռականորեն խնդրել եր այդ մասին այլևս չխոսել:

Հետագայում կոոպերատիվի վարիչը թեև նորից ցանկացել և փորձ եր արել այս մասին Գյուլիզարի հետ խոսք բաց անել, բայց աղջկա կրկին ու կրկին տված լուրջ պատասխանից ստիպված եր յեղել այդ խնդիրն ամբողջովին թողնել:

Այդպես ել, յերբ Գյուլիզարն արդեն հարցը փակված եր համարում, մարդիկ պատրաստություն ելին տեսել և վորոչեւ աղջկան փախցնել:

— Յեթե հոժարակամ չի համաձայնում, պապենական որենքով ճամբի կգա:

Այս վորոշումն իրականացնելու համար այդ յերեկոյան Դրնագլու գյուղում պլան ելին մըշակել, Հյումմեթալու զինված ձիավորները կես գիշերին հարձակվել ելին Գաղիբ քեչու խրճիթի վրա:

Սակայն Գյուլիզարը նրանցից չեր: Նա ինքն իրեն չեր կորցրել և Հյումմեթ Ալու տունը տարվելուց հետո, անմիջապես, իրեն շրջապատող կանանց առաջարկներին պատասխանել եր.

«Յես այդ վայրենի մարդուց զգվում եմ: Թող հոգիս առնի, ինձ սպանի, բայց իմ գլխիս այս խաղը խաղացող մարդուն յես կին չեմ դառնա: Դուք ել այլևս վոտ ու ձեռ մի՛ք ընկնի»:

Հյումմեթ Ալու մարդիկ իզուր աշխատում ելին նրան հանգստացնել: Գյուլիզարն անգամ չեր ուզում լսել: Հյումմեթ Ալու բարեկամներն ու հարևանները, յերիտասարդ կանայք, իզուր տեղը Գյուլիզարին համոզելու համար զանազան նվերներ ելին տալիս և խոստումներ անում:

Գյուլիզարը ծիծաղում եր նրանց արած ձիգերի վրա և կանանց ել ամաչեցնում, ապացուցելով, վոր այս վայրենի որենքը կանանց իրավունքներին դեմ տգիտության հարձակումն է:

Առաջնորդ վաղուց եր բացվել: Բայց դեռ Ռյուստեմը չէր գարթել: Մայրը, նկատի առնելով, վոր Ռյուստեմը հոգնած եր յեկել և գիշերն ել անց եր կացրել այս ու այն կողմ շուռ գալով, չէր կարողացել քնել, չուզեց նորան դարթեցնել:

Վերջապես Ռյուստեմը վեր կացավ: Յերբ մորից իմացավ գիշերվա պատահածները, ախոսաց, վոր քնել եր ու չէր վարթել:

— Պետք է ինձ դարթեցնելիք: Յերբ գյուղում այդպիսի դեպք է պատահում, կարելի՞ յե քնել:

— Մենք այնքան հեռու յենք, վոր յեա ել ձայն չեմ լսել: Հայրդ զգոն քնող է, նայսել և վեր եր կացել: Այս լուրն ել առաջնորդ նա տվեց:

Ռյուստեմը նորից շարունակեց դժգոհել:

Ամեն պարագայի անհրաժեշտ եր անհապաղ միջոցներ ձեռք առնել: Շուտ անից դուրս յեկավ, գտավ կուսկաղմակերպչին (կուսբջիջը Սաֆալվում չէր, այլ Նարիման գյուղում) և նրան ասաց յերեկվա զեկույցման բովանդակութիւնը:

— Անհրաժեշտ է մեր գյուղի չքավորներին հավաքել և կոլտնտեսութիւն կաղմելու մասին նրանց բացատրել:

— Ի՞նչ էս առաջարկելու:

— Մեր գյուղում կառուցել կոլտնտէս առաջին շէնքը:

Կուսկաղմակերպչը համանեց Ռուստեմի մտքին: Թեև նրան համաձայն եր, սակայն անհրաժեշտ հաճարեց խնդիրը խորհրդակցութեան դնել նաև բջիջի բյուրոյում:

— Յե՞րբ է տեղի ունենալու կուսբջիջի բյուրոյի նիստը:

— Յերկու որից:

Խնդիրը յերկու որ հետաձգելը Ռյուստեմին դուր չեկավ: Բայց ակամա պետք է համակերպվեր: Ռյուստեմը վորոշեց յերկու որ հետո Նարիման գյուղը՝ բջիջի բյուրոյէ նիստին գնալ:

— Կա՛յ ե. քո առաջարկը բյուրոյում կդնես, վորոշում կընդունեն:

Այսպիսով առաջին խնդիրը լուծված եր: Հիմա Ռյուստեմին հանդիտ չէր տալիս Գյուլիզարի առևանգումը:

Կուսկաղմակերպչը հայտնեց, վոր այդ մասին բջիջի քարտուղարին տեղակացրել եր: Ռյուստեմը դրա վրա մի քիչ հանգստացավ. կուսբջիջի քարտուղարին ճանաչում եր: Ռյուստեմին հայտնի յեր, վոր քարտուղարը յեթե կացութեանն իրազեկ լինի, այսօր իսկ գյուղ կգա:

Ռյուստեմը բաժանվեց կուսկաղմակերպչից և նորից սկսեց գյուղի մեջ ման գալ: Այսօր գյուղացիներին մեծ մասը — աչխա

տանքի դուրս չեր յեկել: Յերեկվա դեպքը թեև գյուղացիներին մեծ մասի հուզմունքի պատճառ եր դարձել, սակայն գյուղացիները չըվարել էյին, չէյին իմանում, թե ի՛նչ են անելու:

Բյուստեմը մտադիր եր գոհացնել նրանց, վոր մտածում էյին Գաղիը Բիշուն ոգնության հասնել և ազատել Գյուլիզարին: Բյուստեմն անհրաժեշտ եր համարում գործի մեջ նետովել և աղջկա հետեվից գնալ:

Սակայն Բյուստեմին բավական նեղում եր այն հանգամանքը, վոր գործ տեսնելու համար անհրաժեշտ եր սրա-նրա հետ համաձայնեցնել: Նա շտապում եր Գյուլիզարին ձեռք բերել և կոլանտեսության հիմքը դնել: Սակայն նրան տանջում եր այն, վոր իրեն չըրջապատողները բավականանում էյին միայն զուր խոսքերով: Ամեն պարագայի նրան հույս եր ներշնչում իր կողմնակիցներ ունենալու հանգամանքը:

Կեսորվան քիչ եր մնացել: Արևի ջերմ ճառագայթներն այսոր Սաֆարու գյուղն ավելի քնքշորեն էյին տաքացնում: մինչդեռ գյուղի ներքևի հողերում բուսած բամբակի բոժոժներն արևի սուր ճառագայթների տակ ճեղքվել և ցույցեյին տալիս իրենց պահած բամբակը, կանաչ թփերն սպիտակ ծաղիկներով էյին զարդարվում...

Բյուստեմը յերբ սպիտակող բամբակները դիտելով ու մտածկոտ անցնում եր, կուսկազ-

մակերպչի կողմից ուղարկված մի տղա լուր տվեց, թե կուսբջիջի քարտուղարը յեկել, իրեն կանչում է:

Բյուստեմն արագ քայլերով վերադարձավ և կուսբջիջի քարտուղարին գտավ կոպերատիվի առաջ:

Կուսբջիջի քարտուղարը Բագվի բանվորներից եր, դեռ Մուսավաթի որերից սկսել եր աշխատել հեղափոխական գործում: Նա այն կուսակցականներից եր, վորոնք ուղարկված էյին գյուղական բջիջներն ամրապնդելու համար: Ասում էյին, թե նա բանվորությունից առաջ եր քաջվել և յեղել եր պատասխանատու աշխատանքներում, հետո իր ցանկությամբ աշխատանքի յեր ուղարկվել կուստորին կազմակերպությունները:

Բյուստեմը նրան շատ եր սիրում և մաքերին հավանում: Գյուղի բջիջին ցույց տված ղեկավարությունը, նրա առավել ուշադրությունը գյուղի կուսակցականների քաղաքական դաստիարակության գործին, անցյալում կուսակցականների մեջ նկատված տեղայնության և խմբակայնության հին որերի դաստիարակության մնացորդները մեջ տեղից վերացնելու աշխատանքները բոլոր կուսակցականների համակրանքին էյին արժանացել:

Մինչդեռ նրան նախորդող քարտուղարը մոռ միայն չեր աշխատել այդ արատավոր կողմերը վերացնելու, այլև թերևս նրանց հեղինակն եր յեղել:

ԿուսքՆիՆ քարտուղարը Րյուստեմին լսելուց հետո, հավանություն տվեց կոլեկտիվ տնտեսություն կազմելու նրա մտքին և ասաց.

— Այս մասին կուսկազմակերպությունը ձեզ ամեն կերպ կողմնի: Ընկ. Լենինը մեզ կտակել է, վոր գյուղում սոցիալիզմը կարող է առաջ գնալ միայն հավաքական տնտեսության կոլտնտեսությունների ճանապարհով:

— Յես ուզում եմ ժողով հրավիրել, չքավոր գյուղացիներին հավաքել և նրանց հետ խոսել: Բոլորն էլ կհամաձայնեն միասին տնտեսության գործերն առաջ տանելու:

— Շատ լավ, հրավիրեցեք. միայն, ընկեր Րյուստեմ, յերբե՛ք չմոռանաք, վոր դասակարգային թշնամին պիտի աշխատի այդ գործին արդելքներ հարուցել:

— Մենք նրանց լավ ենք ճանաչում: Յերբեք թույլ չենք տա, վոր նրանք մեր մեջ դան: Րյուստեմը հետո խոսք բաց արեց Գյուլիգարի առևանգման մասին:

— Ի՞նչ եք ուզում անել:

— Անհրաժեշտ է գնալ հետ բերել:

— Վախենում եմ կռիվ տեղի ունենա:

Րյուստեմը ծիծաղելով ասաց.

— Յես նրանց ճանաչում եմ: Վոչինչ էլ չի լինի: Նրանք ապիկար մարդիկ են:

ԿուսքՆիՆ քարտուղարը վոչ մի խոսք չասաց: Կուսկազմակերպչի և գյուղի ներկայացուցչի հետ խոսեց ու գնաց:

Րյուստեմը լծվեց չքավոր գյուղացիներին ժողով հրավիրելու աշխատանքներին: Գյուղի ներկայացուցչին հայտնեց, թե այս ժողովը հրավիրել անհրաժեշտ է:

Գյուղի ներկայացուցչին ուզեց ժողով հրավիրելուց հրաժարվել և ասաց.

— Գյուլիգարին փախցնելու մասին Գործկոմին հայտնել եմ:

Րյուստեմը կրկնեց.

— Բացի դրանից, ուրիշ խնդիր էլ կա: Ցանքերը և տնտեսությունները միացնելու մասին շրջանի կենտրոնում տեղի ունեցած յերեկվա խորհրդակցության մասին անհրաժեշտ է տեղեկություն տալ: Ապա յես ի՞նչու ելի գնացել:

Մի քանի ժամ հետո ջրղացի բակում գյուղի չքավորներից յերեսուն հոգուց ավելի մարդ եր հավաքվել: Նրանք ծառերի կոճղերին, փլած պատի և կտարած ջաղացքարի վրա նստած՝ խոսում էին գիշերվա դեպքի մասին, սպասում, վոր ժողովը բացվի:

Վերջապես գյուղի ներկայացուցիչը յեկավ և ժողովը բաց արավ: Յերբ նա առաջարկեց ժողովի նախագահ ընտրել, բոլորը միասին՝

— Րյուստեմը, Րյուստեմը, ասելով՝ թե կնաճու առաջարկեցին, գիտենալով հանդերձ, վոր նա այդ ժողովում զեկուցելու յեր:

Յերբ խոսքը Ռյուստեմին տրվեց, նա ամենից առաջ գիշերվա դեպքի մասին խոսեց.

— Ընկերներ, ամենից առաջ ուզում եմ խոսել այն մասին, վոր այսօր մեր գյուղում մի մեծ դժբախտ դեպք է տեղի ունեցել, մի գեպք, վոր ասում ե, թե՛ կարծես մեր գյուղում յերբեք հեղափոխություն չի կատարվել: Ուրիշի արյունը տղրուկի նման ծծողները նորից գլուխ են բարձրացրել և ահա խեղճ Գադիբ քիչու տունը կոխելով՝ Գյուլիզարին փախցրել են:

Այստեղ Ռյուստեմի ձայնը դողաց: Ռյուստեմը մի քիչ կանգ առավ: Գյուղացիներն իրենց գլուխները կախած՝ ուշադրությամբ մտիկ էյին անում:

Ռյուստեմը նորից շարունակեց.

— Տեսնում եմ՝ ներքև եք նայում, տեսնում եմ, վոր ամենից առաջ մեղավորը մենք ենք:

— Ընկերներ, յեթե մենք միացած լինեյինք, յեթե ամենքն ել իրենց գլխին առանձին չապրեյին, վոչ Հյումմեթ Ալին և վոչ ել նրա պապը, վոչ Մուրադ բեյի յեղբոր վորդին, վոչ մեկը, վոչ մյուսը մեզ հետ չէյին կարողանա գլուխ ելել, իրենց վախից չէյին կարողանա տնից անգամ դուրս գալ: Այսպես չե՞, ապա այսպես չե՞:

Չնայած վոր Ռյուստեմը չքանի կենտրոնում ժողովների ճառախոսների և գյուղ յե-

կած գեկուցողների ձևերը կեղծում եր, բայց գյուղացին նրա պարզ խոսքերը լավ եր հասկանում և ըստ այնմ ել ուշադրությամբ լսում: Յերբ Ռյուստեմը հարցրեց՝ «այսպես չե՞, ապա այսպես չե՞», մի քանի տեղից պատասխանեցին.

— Այդպե՛ս ե:

— Ճի՛շտ ե, ճի՛շտ ես ասում:

Ռյուստեմը խոսքը շարունակեց և վերջում ել այսպիսի առաջարկ արեց.

— Ընկերներ, յես առաջարկում եմ, վոր անմիջապես ժողովը վերջանա, ճի նստենք, դնանք Դրնագլու և Գյուլիզարին յետ բերենք: Գյուղի լիազորն ել այժմ՝ թող մարդ ուղարկի Դրնագլվի լիազորին, նրան կանչի, վոր սա ել մեզ հետ գա: Ինչպե՞ս, համաձայն եք:

— Համաձայն ենք... լավ խոսք ե...

— Թերևս աղջիկը համաձայնություն տվել ե,—ասաց մեկը տեղից:
Մի ուրիշը տեղից վեր կացավ և պատասխանեց:

— Վո՛չ, նա չի համաձայնում, վոչ: Մենք այդ աղջկան ճանաչում ենք, քաջ աղջիկ եր:

Այդ ասողը Գադիբ քիչու ամենից մոտիկ Հարևան Որուջ քիչին եր:

Գյուղի մեջ Որուջ քիչին ճանաչվում եր վորպես անձնվեր, հավատարիմ մարդ, վորին միշտ հարգում էյին: Նրա պատասխանը շտույգ հետո գյուղացիներն ասացին:

— Որուջ քիչին ճիշտ է ասում, աղջիկը չի համաձայնում:

— Ո՞վ գիտի, թերևս համաձայնի:

Գյուղացիները նորից աղաղակեցին:

— Վոչ, վո՛չ, չի համաձայնի:

Րյուստեմը հանգստացրեց աղաղակող գյուղացիներին:

— Հանգստացեք, ընկերներ: Մենք կգնանք, կտեսնենք, յեթե համաձայնություն տվել է՝ թող մնա, ասելիք չունենք, իսկ յեթե չի համաձայնել, յես կրերենք: Ի՞նչպես, համաձայն եք:

— Այդ լավ խոսք է: Ճի՛շտ է... ճի՛շտ... բանաձև ընդունեցեք...

Յերբ նախագահը Րյուստեմի առաջարկը քվեյի դրեց, կոշտացած և պնդակազմ ձեռքերը վեր բարձրացան:

— Ընդունվեց:

Յերկրորդ հարցը գյուղատնտեսության միատեղ, հավաքական հիմքերի վրա վերակառուցման խնդիրն էր, վոր յերեկվանից դրադեցնում էր Րյուստեմի միտքը: Րյուստեմն սկսեց այս մասին խոսել:

— Ընկերներ, դուք գիտեք, վոր յերեկ յես ուղարկվել եյի շրջանի կենտրոնը. ինչպես գիտեք՝ այնտեղ ակտիվի ժողով կար: Պետք է այդ մասին ձեզ զեկուցեմ: Ա՛յ ընկերներ, այնտեղ մեր տնտեսությունը բարձրացնելու ճանապարհը մեզ ցույց տվին: Ինչպես

վոր մենք տեսնում ենք, մեր տնտեսությունն առաջ չի գնում: Որինակ՝ մենք բամբակ ենք ցանում: Մեկ հեկտար բամբակն առնվազը 40 փութ բերք է տալու: Իայց ո՞ւր է: Մենք մի հեկտար եյինք ցանել, բայց մեր բամբակը 30 փութ էլ չի լինի:

Արծարծված խնդիրը գյուղացիներին հետաքրքրող հարց էր: Ճառախոսի խոսքն ընդհատեցին:

— Այո՛, չի լինի:

— Ա՛յ մարդ, դու 30 փութ ես ասում, 25 էլ չի լինի:

— Այս տարի բամբակը բոժոժ չտվեց:

Գյուղացիներն իրար հետևից աշխատում եյին իրենց մտքերն արտահայտել:

Որուջ Քիչին տեղիցը վեր կացավ և յերեսը դեպի հասարակությունը դարձնելով.

— Ա՛յ ընկերներ, թողեք մի տեսնենք, են մարդն ի՞նչ է ասում:

— Ճի՛շտ է, թույլ տվեք՝ տեսնենք, լուսություն:

Նախագահը ժողովականներին լռեցնելու համար վեր կացավ, դիմացի սեղանին խփեց: Յերբ գյուղացիները ղռեցին, Րյուստեմը շարունակեց.

— Ա՛յ ընկերներ, հանգստացե՛ք, յես իմ խոսքս ասեմ: Ինչպես յերեկ մեզ հասկացնում եյին, յեթե շարունակենք անհատորեն աշխատել, միշտ էլ այսպես պիտի լինի, վոչ մի բան

դուրս չի գա: Ինքն իր գլխին վոչ վոք, վոչ տրակտոր կկարողանա առնել, վոչ ել ուրիշ մեքենաներ ձեռք կրերի, վոչ յեղ, վոչ ել բամբակը կալելացնի: Ինչպես տեսնում ենք, մեծ նակ գործ առաջ չի գնա:

— Ճի՛շտ ե ասում:

— Վորովհետև գյուղացին աղքատ ե:

— Պետք ե կառավարությունը չքավորին ոգնի, յեթե վոչ՝ չքավորին փողը վորտեղի՞ց ե, վոր մեքենա առնի:

— Նա ել այդ ե ասում: Յեթե ոգնություն չլինի, բան դուրս չի գա, ասաց նախադահը և նորից սեղանին խփեց: Գյուղացիները լռեցին: Բյուստեմը լսելով գյուղացիների այդ արտահայտությունները, շարունակեց:

— Այ ընկերներ, ասում եք վոր պետք ե կառավարությունը ոգնի գյուղացիներին: Յես ել եմ ասում, բայց մի՞թե կարելի յե յուրաքանչյուր գյուղացուն առանձին-առանձին տրակտոր տալ: Մինչև այժմ՝ մեզ փող տվին, սերմացու տվին: Բայց նորից մնացել ենք նույն վիճակում: Յեթե Սաֆալու գյուղում վերցնենք չքավորների թիվը, 10 տնտեսություն կլինի:

— Հազիվ լինի:

— Սրանք առանձին-առանձին տնտեսություններ ունեն: Դուք լավ գիտեք, թե այդ տնտեսություններն ի՛նչ վիճակում են գտնվում: Անհրաժեշտ ե, վոր գյուղացիները միա-

նան և իրենց տնտեսությունները միատեղ, ընկերովի առաջ տանեն, միատեղ աշխատեն, բերքը միասին ստանան և ստացած բերքից յուրաքանչյուրն իր բաժինն ստանա: Կառավարությունն այս գործին ել կոժանդակի, փող ել բաց կթողնի, մեքենա ել կտա, վերանորոգման համար բաց կթողնի անհրաժեշտ յեղածը:

Յեթե մենք աշխատենք մեզ բարեկեցիկ դարձնել, մեր կենցաղը բարելավելու գործը մեր ձեռքին ե:

Այն գյուղացին, վոր քիչ առաջ ասում եր, թե Գյուլիզարը թերևս համաձայնություն ե տվել, նորից ասաց:

— Յերը միատեղ լինի, աշխատողը պիտի աշխատի, խի ծուլերն ել պատրաստից պիտի ուտեն ու պառկեն:

— Բյուստեմ, սրա՛ն մտիկ արա: Տե՛ս, այս մարդու ասածն ել ե ճիշտ:

Այս կետը Բյուստեմին ել զբաղեցնում եր: Նա գյուղացիներին հանդատացրեց ու ասաց:

— Իմ կարծիքով այս բանը գործի գըրվածքից կախում ունի: Ով ընկերության մեջ չի աշխատում, նրան վոչինչ չի տրվում և ընկերությունից դուրս կհանվի: Այդպիսիներին չենք պահի: Նա ինքը գիտի: Հավաքական տնտեսության համաձայնողը, ինչ գործ վոր իրեն հանձնարարվում ե, պետք ե կատարի: Յեթե շատ աշխատի, շատ ել կստանա: Յեթե քիչ աշխատի-քիչ բարիք կստանա:

— Լա՛վ է ասում:

— Ա՛յ ընկերներ, մենք այստեղ նստած գյուղացիներս այս տարի քանի՞ հեկտար բամբակ ցանեցինք: 35 հեկտար կլինի՞:

— Կլինի, ավելի չի լինի:

— Թերևս 30 հեկտար:

— Այս 30 հեկտարից հազիվ 80 փութ բերք ե ստացվել: Բայց յեթե ջուրը մեր ձեռքում լիներ, հողը յեթե լավ մշակեյինք, ժամանակին արաթ անեյինք, քաշող անասուն ունենայինք, յեթե տրակտորը մեր հողերը վարեր, մեր բամբակը... Այստեղ Բյուստեմը կանգ առավ և, գլխում թվեր պրպտելով՝ ասաց.

— 30 հեկտարից առնվազն 1200-1300, փութ, թերևս ավելի բամբակ պիտի ստանայինք:

— Բյուստեմ, յեթե ջուր լինի՝ կլինի:

— Ջուրն ել պետք ե ժամանակին լինի: Այն ժամանակ բամբակի բոժոժը անհաշիվ կլինի:

Որուջ քիչին կտրելով Բյուստեմի խոսքը.

— Դու ինքդ գիտես, վոր այս տարի յես ել, Եմին փաշան ել արաթ չկարողացանք անել, յերկուսս ել բանջարեղեն ցանեցինք:

Որուջ քիչու կողքին նստած գյուղացի աղջիկը նրա խոսքերը հաստատեց:

— Ճի՛շտ ե, մարդը ճի՛շտ ե ասում:

Որուջ Քիչին ինքն ել իր խոսքերը հաստա-

տեց: «Այո, այո՛» ասաց ու մի անգամ ևս իր մեծ գլխարկի տակ ավելի փոքր յերեվացող գլուխը ծռեց: Ուղեց մի քանի խոսք ել ասի, բայց չխոսեց: Բյուստեմի ձայնն աղմկում եր:

— Դուք գիտեք, թե ի՛նչպես Որուջ քիչին և ուրիշներն այս տարի առանց արաթի մնացին, վորովհետև մեր ջուրը մեր ձեռքը չե: Յերբ ջուրը մեր գյուղն ե գալիս, մեկ ել տեսնես անտրենի տղերքը ջրի առաջը կտրում, կապում են չալթուկի: Համզացիներն այս տարի ջուրը գողացան և հացահատիկի վրա կապեցին: Յես ել ականատես եմ, այդ դուք ել դիտեք: Բայց յեթե մենք միանանք, այդպես չի լինի, ջրի տերը մենք կլինենք, մի կողմից հողը կվարենք, մեկ կողմից արաթ կանենք: Նույնիսկ յեթե ուզենք՝ ջուրը վերեվի հողերն ել կարող ենք տանել: Յեթե բանկից փող վերցնենք և այս ջրաղացի կողքին մի մոտոր դենք, վերեկի հողերն ել կջրվեն: Քանի անգամ այս բանը մեզ առաջարկել են:

Բյուստեմը վորքան վողեվորված խոսում եր, գյուղցիներն այնքան իրենց ուշադրուգյունը լարում եյին: Բյուստեմի խոսքերը նրանց աչքի առաջ կենդանացնում եյին անհաշիվ բամբակի ցանքերի տեսարանը:

Բյուստեմը վերջացնելով իր խոսքը.

— Այժմ ի՞նչ եք ասում. համաձա՞յն եք, վոր միանանք: Մեր տնտեսությունները միասին կառավարենք:

— Համաձայն ենք:

— Ո՞վ համաձայն չէ:

Որով քիչին ձեռք բարձրացրեց և Րյուստեմին դառնալով:

— Դու հարցրու, ո՞վ համաձայն է, նրա անունը գրի:

— Ճի՛տ է, ճի՛տ է:

Րյուստեմին Որով քիչու առաջարկի համաձայն գրեց նրանց անունը, վորոնք ցանկանում էյին իրենց տնտեսութիւնները միացնել: Գրվողներից առաջինն Որով քիչին էր, իսկ յերկրորդը՝ Գաղիբ քիչին:

Այդ անելուց հետո առաջ յեկավ այս նոր կազմակերպութիւնը կարգավորելու, կանոնադրութիւնը պատրաստելու համար մի մարմին ստեղծելու խնդիրը:

Գյուղացիները միաձայն առաջարկեցին Րյուստեմին և ծափահարեցին, հետո առաջարկված մի քանի թեկնածուներից ընտրեցին նաև յերկու անձ՝ Փերհաղին և Զամանին:

Այսպիսով գրվեց Սաֆալու գյուղի կուտնտեսութեան հիմքը և 3 հոգուց բաղկացած մի ժամանակավոր մարմին ընտրվեց: Այդ ժամանակավոր մարմնին հանձնարարվեց կարճ ժամանակամիջոցում հաստատել տալ կուտնտեսութիւնը, ներկաներից բացի, ուրիշ չքավոր և միջակ գյուղացիների ևս կուտնտեսութեան անդամ արձանագրել, կուտնտեսութեան վավերացումից հետո ընդհանուր ժողով հրապարակել և մնայուն մարմին ընտրել...

Ժողովը փակելուց առաջ Րյուստեմը գյուղացիներին հիշեցրեց իրենց կայացրած առաջին վորոշումը:

— Մենք այստեղից պետք է մեկնենք մի մարդու նման: Այսօր մենք արդեն ունենք մեր կազմակերպութիւնը և վերջինիս ղեկավար մարմինը: Հետո առաջարկեց շուտ ձի նստել:

Գյուղացիները գոհ էյին յերևում, վոր ընդհանուրին վերաբերող մեծ նշանակութիւն ունեցող մի գործ էյին կատարել, և շտապ դնային ձիերը վերցնելու: Նրանք, վոր ձի չունէյին, նստեցին իրենց հարեվանի ձիու դավաղը:

տառները չըջապատող սառցի լեռների հետևը գյուղից ձի բերին:

Յերբ Սաֆալից ձիավորները դուրս յեկան, իրիկնադեմ էր արդեն:

Արևն իր տաքութիւնը տալուց հետո, սառում էր, և սառչելիս ուզում էր կանաչ անտառները չըջապատող սառցի լեռների հետևը պահվել:

Ձիավորների առաջին շարքումն էյին Սաֆալի և Դրնագլի պատգամավորները, իսկ սրանց մեջտեղը՝ Որով քիչին: Նրանց հետևից Րյուստեմը քաշում էր յերիտասարդ և հետևաբար նույնքան կատաղի նժույղի սանձը: Նա իր ամբողջ ճարպկութեամբ աշխատում էր զսպել իր սև ձին, վոր ուզում էր իր բոլոր ընկերներին հետ թողնել:

Հյուժմեթ Ալին և յուրայինները, յերբ տեսան, վոր Սաֆարվի Գյուղացիները Գյուղի-
զարի հետևից են յեկել, Սուճապի մատնվե-
ցին: Նրանք ուղեցին զիմադրություն ցույց
տալ, սակայն յերբ մտածեցին, թե այդ գոր-
ծը կարող է վատ վախճանի հանգել, Սաֆար-
վի ճիալորների առաջ դուրս յեկան և սկսե-
ցին լեզու թափել:

— Այ մարդիկ, ինչո՞ւ յեք նեղություն
քաշել: Մի աղջիկ մի յերիտասարդի համար
է: Աղջիկ է: Յեթե այսոր համաճայնություն
չտա, վաղը կհամաճայնի, — ասում էյին և
աշխատում, վոր Գյուղիզարը Հյուժմեթ Ալու
մոտ մնա: Այդ ասողներից մեկը Հյուժմեթ
Ալու ազգական և բարեկամներից եր: Մի ա-
ռանձին զգուշությամբ աշխատում էյին աղջ-
կան թագցնել:

Բյուստեմն առաջարկեց աղջկա կամքը
հասկանալ: Գիտեր, վոր Գյուղիզարը չեք ու-
զում Հյուժմեթ Ալուն գնալ և այստեղ մնալ:
Հյուժմեթ Ալու մարդիկ նախ խուսափեցին
այս առաջարկից:

— Այդպիսի գործն աղջկանից չեն հարց-
նում: Նա յեթե ցանկանա անդամ՝ պատասխան
չի տա, կամաչի:

Սակայն Սաֆարվեցիների վճռական պա-
հանջի վրա նրանք ստիպված յեղան տեղի
տալ: Աղջկան խոսացնելու համար Սաֆարվի
ճիալորներից Որուջ Բիշին, Բյուստեմը և

նրանց հետ յերկու գյուղի պատգամավորներն
ուղղվեցին դեպի Գյուղիզարի պահված տու-
նը:

Գյուղին հատուկ ճաշակով զարդարված,
վերից վար գորգերով և փալասներով ծածկ-
ված, պատի կողքից դուռավոր և թավշա-
պատ թանձր անկողինների մի անկյունում,
Գյուղիզարը, ինչպես վանդակված թռչուն,
վոր դատապարտված եր հաճույքից զրկվե-
լու, խորը տխրությամբ մտածում եր իր վի-
ճակի մասին:

Նրա մոտ գտնվող կանայք Գյուղիզարին
զբաղեցնելու և հրապուրելու համար զբամա-
ֆոն էյին նվազում: Տխուր յեղանակներով
նվազը փոխանակ Գյուղիզարի՝ մտատանջու-
թյունը ցրելու, ընդհակառակն, ավելի մռայ-
լության մեջ եր ընկղմում նրան:

Գյուղիզարն իրեն զգում եր գերի և դատա-
պարտյալ: Սակայն ի՞նչ եր լինելու այս բան-
տարկության վերջը: . . Այժմ ի՞նչ է անելու:
Այս հարցումները նրանից անխնա պատասխա-
նի էյին սպասում: Նա մտածում եր, բայց
պատասխան չեր կարող գտնել: .

Գյուղիզարի ներկա կացությունն ու հոգե-
բանությունը շատ եր հարմարվում յերգչի
տխուր և այրող հետևյալ խոսքերին.

Բարեկամությունը վատ աշխարհում

առասպել է յեղել

Ա՛հ, ով բարեկամ, այս ավերակն ինչ

ալերակ է յեղել,

Այն մարդուն, վոր ինձ բարեկամ
գիտեցի, ո՛վ սիրտ,
ի վերջո՞ հայանի յեղավ, թե ո՛վ ե
յեղել ինձ ոտար:

Յերբ Սաֆալէցիները ներս մտան,
Գյուլիզարը նրանց վրա հռեց իր տխուր և
հուզված աչքերը: Գյուլիզարն իր առաջ
տեսնելով իր համագյուղացիներին՝ սրտա-
պնդեց և ուրախությունից սկսեց լաց լինել:

Որով ջիշին Հարցրեց.

— Գյուլիզա՛ր, ի՞նչ ես ասում, համա-
ձայնու՛մ ես:

Գյուլիզարը հեկեկալով.

— Ինչո՞ւ յեք ինձ այդ հարցը տալիս,
ազատեցե՛ք ինձ:

Հետո խոսեց պատգամավորը.

— Վո՛չ, քույրիկ, մենք պետք ե գիտե-
նաք, թե Հյումմեթ Ալու կինը լինելու համա-
ձայնե՞լ ես:

Գյուլիզարը վճռականորեն պատաս-
խանեց:

— Յես ել ասում եմ՝ վո՛չ, և չեմ ել հա-
մաձայնի: Յեթե անգամ ինձ սպանելու ել
լինեն, նորից չեմ համաձայնելու:

Գյուլիզարի այս խիստ պատասխանը
վոչ մի կասկած չեր թողնում:

Խնդիրը պարզ եր:

Սակայն Գյուլիզարն ուզեց նորից շարու-
նակել:

— Յես այս վայրենիներէց զգվում եմ,
վորովհետև... ճնշված սրտի հուզմունքը
խեղդեց նրա ձայնը: Նա իր գլխի թաշկինա-
կով ծածկեց դեմքը և սկսեց սրբել ակամա
հոսող արցունքները:

Գյուլիզարին ազատող գյուղացիներն այլ-
ևս վոչ մի խոսք չասացին և աղջկա թեվից
բռնած դուրս յեկան:

9

Սաֆալէցիներն իրենց գյուղն եյին վե-
րադառնում:

Արևը մայր եր մտել, և յեղանակը՝ ցըր-
տել:

Սաֆալու գյուղի կողմից փչող թեթև ու
զով քամին բանտից ազատած Գյուլիզարին
շնչել եր տալիս Սաֆալու գյուղին հարազատ
ողն ու վողջունում հաջողությամբ վերադար-
ձող ձիավարներին:

Ձիավորները հաճախ ծիծաղում ու խո-
սում եյին, սրանք այսորվա ժողովում հափա-
քական տնտեսություն ստեղծելու մասին ըն-
դունած վորոշումը զործնական հունի մեջ դը-
նելու, հողերը վարելու և մշակելու շուրջը զը-
րուցում եյին:

Իսկ Գյուլիզարը Դրնագլու գյուղի պատ-
գամավորի սպիտակ ձին առաջ քշելով՝ ընկրղմ
վել եր իր գլուխը տանջող խորը մտքերի մեջ:
Նրանից հետ չմնացող համատեղացիներն ու-

ըստի—ուրախ խոսում ու կատակում ելին, սա-
կայն Գյուլիզարը տարված էր մտքերով:

Իսկ նրան գրադեցնող խնդիրները բազմա-
խառն էլին: Այս դեպքից հետո նա ի՞նչ էր ա-
նելու: Այժմ տա՞նն էր նստելու, թե՞ աշխա-
տանքը պետք է շարունակեր: Գյուլիզարը
գիտեր, վոր իրենց գյուղխորհրդի նախագահը
դեպքի մասին հայտնելու յե դատավորին,
դատավարություն է տեղի ունենալու, դա-
տարանի անաջ տեսնելու յե Հյումմեթ Ալու
անամոթ և գզվելի դեմքը, գործը քննվելու յե,
և հանցավորն օրենքի համաձայն պատժվելու
յե: Սակայն սրանից հետո Հյումմեթ Ալու
նմանները պիտի խրատվե՞ն: Հին ժամանակից
մնացորդ այս վատ սովորությունը մեջտեղից
պիտի վերանա՞: Խնդրի այս կողմը նրան շատ
էր հետաքրքրում և շատ էր տանջում, այդ
պատճառով չէր կարողանում վորոշել թե՞ դրա
համար ինքն ի՞նչ պետք աներ:

Ճանապարհի ընթացքում Բյուստեմը,
յերբ նույնիսկ ուրիշների հետ էր խոսում,
Գյուլիզարի վրայից աչք չէր հեռացնում: Նա
շարունակում էր Գյուլիզարին գիտել և տես-
նում էր, վոր ազլիկը ծանր մտքից տանջ-
վում է:

Բյուստեմը նախ չհամարձակվեց և յեր-
կար մտածելուց հետո վերջապես սկսեց ձին
Գյուլիզարին մոտիկ քչել: Նա Գյուլիզարին
հայտնեց Սաֆալու գյուղի չքավորների ժո-

ղովի վորոշումը՝ տնտեսությունները միաց-
նելու մասին:

Այս լուրը Գյուլիզարին ուրախացրեց:
Կոլեկտիվ տնտեսություններ կազմակերպելու
խոսքերի մեջ նա նոր կյանքի սկիզբն էր տես-
նում և թե՛վավորվում:

Փոքր և թույլ տնտեսությունների միա-
յումը և կոլեկտիվ մշակումը Գյուլիզարին
հետաքրքրում էր: Այս նոր գործի ձևերի և
բովանդակության մասին նա Բյուստեմին մի
չարք հարց տվեց: Բացահայտ տեսնում էր,
վոր նա կոլեկտիվ տնտեսության իմաստը հաս
կանում է և մեծ կարևորություն է տալիս:
Բյուստեմն այդ բանից շատ գոհ մնաց:

Բյուստեմը, յերբ նայում էր Հյումմեթ
Ալու վայրենի ճանկերից ազատված Գյուլիզա-
րին, ուրախանում էր և նրա հանդեպ տածած
սիրո զգացումներից յերջանիկ էր:

Բյուստեմը հարցրեց Գյուլիզարին թե՞
ուզո՞ւմ է կոլտնտեսության մեջ աշխատել:

Գյուլիզարը հարց տվեց.

— Յես ի՞նչ ձևով կարող եմ ձեզ ոգնել:

— Մեր կազմակերպությունը կատարե-
լու յե նաև կուլտուրական աշխատանքներ:
Մանավանդ կանանց տան աշխատանքներից
ազատելու, յերեխաների դաստիարակության
համար անհրաժեշտ է մանկապարտեզ—կար-
ծեմ այդպես են ասում, յես լավ չգիտեմ,—
իսկ դրանք կարգի բերելու համար քեզ նման
մեկն անհրաժեշտ է:

— Ի՞նչ վնաս ունի: Յեթե ինձ կարիք ունեք և կարող եմ ոգտակար լինել, կաշխատեմ: Գյուլիզարը տեսնում էր, վոր Բյուստեմը ընտելացել է նոր կյանքի կառուցման մտքին, և գոհունակութամբ աչքերը չեր հեռացնում նրա վրայից:

Գյուլիզարի այս նայվածքը Բյուստեմին շատ բաների մասին էր մտածել տալիս:

Ձրավորները Սաֆալու գյուղին հասել էին:

Գյուղի դաշտերում սպիտակ բամբակի ծաղիկների մեջ գույնզգույն շորերով կանայք և աղջիկներ բամբակ էին հավաքում: Հենց վոր նրանք ձրավորներին ու վերադարձող Գյուլիզարին տեսան, բոլորը միասին ուղղվեցին դեպի Գաղիբ Գիշու տունը: Բոլորն էլ շտապում էին տեսնել Գյուլիզարին, շնորհավորել նրա մորն ու մորաքրոջը:

Գյուլիզարի վերադարձն ամբողջ գյուղին ուրախություն պատճառեց:

— Վերադարձավ, աչքներդ լույս:

— Լույսի մեջ մնաս...

— Բախտավոր լինի:

— Աղնիվ աղջիկ է, չխարվեց:

Այս բարի լուրը գյուղի բոլոր անկյուններում լսվում էր: Գյուղի ծերերից մեկն ասաց

— Յեթե ցանկանա ամուսնանալ, ահա, Բյուստեմին կգնա և բախտավոր էլ կլինի...

Այս խոսքերն արդարև կատարվելիք էրահանության նախագուշակություն էին:

Սոֆալու գյուղի կոլտնտեսությունը հեռահեռ գարգանում էր: Ձքավոր գյուղացիներից բացի, իրենց կամքով գալիս և կոլտնտեսություն էին մտնում նաև միջակ գյուղացիները: Նախասյես 22 հոգուց բաղկացած կոլտնտեսությունն այժմ 46 անգամ ուներ: Կոլտնտեսության մեջ միացել էին 26 տնտեսություն:

Կոլտնտեսության հաջողությունների մասին միայն Սաֆալու գյուղում չէր, վոր խոսում էին, այլև հարևան գյուղերում: Սաֆալուի կոլտնտեսության զեկուցումները բազմիցս լսվել էին գյուղի կազմակերպություններում, նույնիսկ յերկու անգամ էլ լսվել էին շրջանի կոլտնտեսական խորհրդակցության ժողովում, և նրա աշխատանքները գնահատվել էին:

Բյուստեմը կոլտնտեսության զարգացման համար շատ էր աշխատել, բազմաթիվ անգամներ շրջկենտրոն էր գնացել, կոլտնտեսության կարիքների համար անհրաժեշտ գիմումներ կատարել, կոլտնտեսության համար ձեռք էր բերել տրակտոր և գյուղատնտեսական այլ մեքենաներ:

Անցյալ դարնանը նա նույնիսկ կոլտըն-տեսութեան շինարարութեան համար տախտակ, յերկարթ և այլ շինանյութեր ձեռք բերելու համար զնացեչ եր Բագու և անհրաժեշտ նյութերով շինարարութեանը ապահովել: Գրա շնորհիվ ել, այժմ շինարարական աշխատանքներն արագորեն առաջ ելին զնում:

Կարճ ժամանակից ընթացքում կոլտնտեսութեան ախոռից և շտեմարանից բացի, կառուցվեցին նաև 8 շենք: Սաֆալու գյուղի ամենալավ վայրը համարված Գզբլաղի մոտ, չինարի բարձր ծառերով շրջապատված հրապարակում կառուցվեց Սաֆալի կոլտնտեսութեան առաջին մանկատունը: Այնտեղ կար մանկապարտեզ, մսուր, յերեխաների ճաշարան և այլն:

Գյուղիգարի հողատարութեան և աշխատանքի շնորհիվ, այնտեղ տիրող մաքրութեանը, կոկլիկութեանը ու կարգապահութեանը արժանացել ելին կենտրոնից յեկած մի շարք հրահանգիչների զնահատութեանը, և նույնիսկ նրա նկարը ուսերեն և թուրքերեն թերթերում լույս տեսավ:

Ընդհանրապես Սաֆալի կոլտնտեսութեանն այցելող՝ կենտրոնի աշխատողները վերադառնում ելին այն համոզմունքով, թե այս կոլտնտեսութեանն որինակելի յե և այս պատճառով ել, անհրաժեշտ յեղած զեպքում, նրան հարկ յեղած ոգնութեանը ցույց տալ չեյին վարանում:

Կոլտնտեսութեան յուրաքանչյուր հաջողութեանն ավելի գարկ եր տալիս Բյուստեմի գործունեյութեան: Ամեն անգամ, յերբ նա կոլտնտեսութեանների կամ ուրիշների հետ խոսում եր, ասում եր.

Մենք կոլտնտեսութեան ենք կառուցում՝ կոլտնտեսութեանների լավագույնը, և իրավամբ պարծենում ենք:

Սակայն կոլտնտեսութեան աճումն ու մեծացումը բոլորի վրա նույն տպավորութեանը չեր թողնում: Վո՛չ միայն կոլտնտեսութեանն ու նրա զարգացումը շտիրողներ, այլև քայքայումը ցանկացող թշնամիներ ել կային: Նրանց մեջ կային այնպիսիները, վորոնք աշխատում ելին կոլտնտեսութեան մեջ: Կոլտնտեսութեան գլխավոր թշնամիներն ելին՝ Յուսուֆը, վոր կոլտնտեսութեան պատճառով ազատվել ու հանվել եր կոռպերատիվի վարիչի աշխատանքից և խանութից վտարվելու ժամանակ յուրացրել եր 3000 ուսուրու ապրանք, այդ պատճառով բանտարկվել և հետո յերաշխավորութեամբ ազատ եր արձակվել: Հետո՝ Ղուրբան Բիչու ազա՝ Մուրազ Բեյի յեղորտողան-Ալի Յուսուֆը, վորի ջրազացը զրավել եր կոլտնտեսութեանը, Զահիդ բեյի տղա Եչրեֆը, Հյումմեթ Ալու ազգականները, վոր Գյուղիգարին առևանգելու և հետը բռնի ամուսնանալու համար դատարանի կողմից հինգ տարի բանտարկութեան ելին դատապարտվել:

Հյումմեթ Ալու և նրա մարդկանց թշնամությունը կոլտնտեսության դեմ լինելուց ամբողջ, Ռյուստեմի դեմ եր:

Ինչպե՞ս չլիներ:

Հյումմեթ Ալու «գլխին յեկած» բարձր «գեթախտությունների» պատճառն ո՞վ եր:

Նրանք կարծում էին, վոր յեթե Ռյուստեմը նրա գործին չխառնվեր, Հյումմեթ Ալին Գյուլիզարից ձեռք չեր քաշի: Յեթե Ռյուստեմը չլիներ, Սաֆալի կոլտնտեսությունը չեր պահանջի, վոր Հյումմեթ Ալու գործը քննվի Սաֆալու գյուղում և դատավարության ժամանակ վկաները Հյումմեթ Ալու դեմ առդեմ չեյին կանգնի ասելու, թե նրա ասածները սուտ են:

Հյումմեթ Ալին Ռյուստեմից քիչ հարված չստացավ:

Մի՞թե «խելապակասի» տղա Ռյուստեմի գործունեյության հետևանքը չեր այն, վոր Սաֆալու գյուղում հայտնի Մուրադ բեյի նման մարդկանց տները զրավեցին կոլտնտեսության կարիքների համար: Սաֆալի որինակին հետևելով՝ Դրնազլու գյուղի վոտարբիկ, միամիտ մարդիկը ևս գլուխ բարձրացրին և կոլտնտեսություն կազմելու, Հյումմեթ Ալուն գյուղից վտարելու, նրա գույքերը զրավելու պահանջ դրին: Այս բոլորը մի՞թե Ռյուստեմի գործունեյության հետևանքը չեր:

Մասնավորապես դատավարության որերը

վոչ Հյումմեթ Ալու և վոչ ել նրա բարեկամների հիշողությունից կջնջվեն:

Ո՞ւմ հիշողությունից կարող ե ջնջվել կոլտնտեսական գյուղացիների պահանջը, Հյումմեթ Ալուն խայտառակող յեղույթները, Գադիր Քիշու հարևան Որուջ Քիշու պահանջը՝ ծանր պատիժ սահմանելու մասին, և վերջապես Ռյուստեմի յեղույթը, վոր կոլտնտեսականների ասածների հանրագումարն անելով, չեչտում եր Հյումմեթ Ալու կողմից Գյուլիզարին առևանգելու քաղաքական և հասարակական մեծ նշանակությունը, և առաջ քշելով իր նախապատրաստած գյուղացիների հուզման բնական լինելը, պահանջում եր գործի մեծության համապատասխան պատիժ:

Կոլտնտեսության թշնամիները, վոր սկզբում յենթադրում էին, թե կոլտնտեսությունը շուտով կքայքայվի ու կվերացվի, և այդ ուղղությամբ պետք յեղած տեղում պրոպագանդ էյին մղում, յերբ տեսան կոլտնտեսության աճումը և զարգացումը, այս գործի քայքայման մասին հուսահատուր յեղան: Հուսահատուր յեղան, բայց ավելի լուրջ գործի անցան: Յուսուֆ բեյի նմանները կոլտնտեսական գյուղացիներին հայհոյելով կոլխոզից գուրս հանելն իրր ավելի «նպատակահարմար» էյին համարում. Հյումմեթ Ալու մարդկանց նման ալելի կատաղիները կոլտնտեսության խտր և հացահատիկը հրդեհելով, բամբակի

գաշտերում անասուն արածեցնելով վնասում եյին այն:

Այս բոլորին ականատես կոլտնտեսականները, համաձայն Րյուստեմի առաջարկին, կոլտնտեսութեան թշնամիներէ ցանկը պատրաստեցին և կենտրոնից պահանջեցին նրանց գլխավորներին գյուղից հեռացնել:

Հանդարտ մի յերեկոյ յեր: Քիչ առաջ տեղացոյ անձրևից յեղանակը ցրտել եր: Յերկինքը ծածկող ամպերի տակից յերբեմն-յերբեմն աստղերը փայլում և թաքնվում եյին: Չորս կողմը թաղված եր մթութեան մեջ:

Այդ ժամին ո՞վ եր, վոր Սաֆալու և Դրնագլու գյուղերի միջև գտնվող ճանապարհով արագորեն իր ձին եր մտրակում: Այդ Մուրազ բեյի յեղբոր վորդի Յուսուֆ բեյն եր, վոր ուզում եր իր ձին թռչունի պես թռչի, և դրա համար նա իր ձեռքի մտրակով խարազանում եր մինչև վոսքերը քրտնած ձիուն:

Յուսուֆ բեյն շտապում եր լուր հասցնել Հյումմեթ Ալիենց, վոր Րյուստեմը գնացել և չըջան, գարնանացանի խորհրդակցութեան և այս յերեկոյ վերադառնալու յե:

Բոլոր գործերի «հիմնական չարիքը» համարվում եր Րյուստեմը և վղուց նրան սպանելու վորոշում տրված եր: Այս յերեկոյ կայարանի և Սաֆալվի ճանապարհին նրան գնդակի գոհ գարձնելը Հյումմեթ Ալու յեղբայր Գուլրիգ Ալու համար ի՞նչ դժվար բան եր վոր:

Միայն անըհաժեշտ եր Գուլրիգ Ալուն գտնել և ուղարկել ճանապարհի վրա սպասելու: Նա այստեղ իր դերը կկատարեր: Յուսուֆ բեյը դրա մասին յերբեք չեր կասկածում: Յեվ այս ձևով ել «պակասամիտ»-ի տղայի սկսած «ղալմաղալին» մի անգամից վերջ կտրվեր, վորովհետև Րյուստեմից ազատվելուց հետո նրա կառուցածը տակն ու վրա անել և ցրել Յուսուֆ բեյի համար հեշտ եր:

Սակայն Գուլրիգ Ալին պիտի համաձայնի. այն բոպէյին, յերբ վճռական գործ պահանջվի, արդէո՞ք նա չի վարանի: Այդ ել կախում ունեւր Յուսուֆ բեյի հնարամտութեանից:

Այս մասին Յուսուֆ ալին նախապես մտածել և իր պլանը պատրաստել եր: Նա վստահ եր, վոր գյուղում ունեցած արաղի շիշը կրեն մեծապես ոգնելու յե:

Գուլրիգի հիշողութեան մեջ արծարծել բանտարկութեան դատապարտված Հյումմեթ Ալու կրած ծանր հարվածը Րյուստեմի կողմից, նրան վոգեվորելու, և հետո «գլավուր» արաղն արդեն իր գործը կտեսնի: Այդ ժամանակ Յուսուֆ բեյն իր Բրաունինգը Գուլրիգ Ալու մեջքը կապելով, ճանապարհ կղնի: Ավելորդ վոչ մի բան հարկավոր չե: Իսկ յերբ Գուլրիգ Ալու արյունը գլուխն և խփում, նրա գեմ վոչ վոք չի կարող կանգնել:

Յուսուֆ բեյն այդ գիտեր: Այսպես ուշ ժամանակ Յուսուֆ բեյի Դրնագլու գալը Գուլ

քիչին չզարմացրեց: Վերջապես Հյուսիսեթ Ա-
լու հետ բարեկամություն անող Յուսուֆ բեյը
հաճախ յերեկոնները, գիշեր ժամանակ գալիս
նրա մոտ եր մնում և Հյուսիսեթ Ալու հետ վոր-
սի գնում:

Սակայն այս անգամ Յուսուֆ բեյի հու-
զումն իզուր չեր: Գուզրիդ Ալին այդ հուզման
պատճառն իմանալուց հետո սկսեց մտածել:
Բացահայտորեն վարանում եր:

Յուսուֆ բեյը վախենալով հապաղումից,
սկսեց իր պլանի գործադրությունը: Այն, ինչ
չկարողացավ գլուխ հանել իր ուժով, արագի
արկոհողը կատարեց... Գուզրիդ Ալին բրաու-
նինգը յերբ իր մոտ տեսավ.

— Բյուստեմի մայրը լաց է լինելու,
Գյուլիզարի գլխին սև քող է գցելու... Չան,
բրաունինգ, ասելով համբուրեց ատրճանակի
սև կոթը:

— Դու այդ մի' համբուրի, այս ձեռքերը
համբուրի,—ասաց Յուսուֆ բեյը և սեղմեց
Գուզրիդ Ալու ձեռքը:

Գուզրիդ Ալին ուշադրությամբ նայեց իր
ձեռքերին:

— Սրանք, այս ձեռքերը, առյուծի թա-
թեր են,—ասաց և ձեռքն այնպես ուժեղ խփեց
սեղանին, վոր սեղանի վրայի ամանները
չբխկացին:

Գուզրիդ Ալին պատրաստ եր: Յուսուֆ
բեյը նրան դուրս բերեց տնից և ճանապարհ
դրեց:

— Մեզ «դասակարգային թշնամի» անունը
դնողի ձայնը պետք է այս գիշերվանից չլսվի:
Յուսուֆն այդ ասաց և գրկելով համբուրեց
Գուզրիդին:

— Նրա ձայնը, տե՛ս, այս բրաունինգի
գնդակը պիտի լռեցնի,—ասաց Գուզրիդը:

Ընկերները բաժանվեցին: Մեկը գեպի
Սաֆալու գյուղը, մյուսը Սաֆալվի և կայա-
բանի ճանապարհը բռնելով՝ գիշերվա մթու-
թյան մեջ անհայտացան:

Գիշերվա մթությունն էլ ավելի յեր-
թանձրանում աստղերի մարող շույսերն ան-
թափանցելի վարագույրով ծածկող ամպերից:

Չարքաչ որվա հոգնածությունից հետո
մեզմ ու զով գիշերը գյուղացիներին մատնել
եր խաղաղ քնի:

Սակայն այս գիշեր յերեք տեղ, քնի քաղց-
րությունից զրկված և սպասողական վիճակ
ապրողներ կային:

Նրանցից մեկը Գյուլիզարն եր, վոր, ա-
ռավոտվանից յերեխաների ու կանանց հետ
դբաղվելուց հետո, լամպի լույսի տակ կար-
դում եր «Ալիմջան Իբրահիմովի մարգիկ»-ը
գիրքը և սպասում Բյուստեմի վերադարձին:

Յերկրորդը՝ Իրանգլու գյուղից վերադար-

ձող Յուսուֆ բեյն եր: Այս յերեկո իր տեսած գործից գոհ, նա սպասում եր գիշերվան, ճանապարհին Րյուստեմի սպանված լինելու լուրին և չեր կարող քնել:

Յերրորդը՝ անմիջապես ճանապարհի վրա, թանձր թփի յետևը թաղնված, թշնամու դարուստն սպասող Գուզրիդ Ալին եր, վոր բրաունինգի կոթը միշտ սեղմած՝ ճանապարհին եր նայում:

Ո՛վ գիտեր, թե սրանցից վո՛րն է ուրախանալու, վո՛րը՝ զղջալու և տառապելու, վո՛րը մնալու յե ճանապարհին՝ չի վերադառնալու:

Ճանապարհի կռիվը յերկու դասակարգային թշնամիների զնդակներ եյին, վոր այդ հարցը պիտի վճռեյին:

Կայարանի ճանապարհին գիշերվա լուսթյունը խանգարող վոտնաձայներն հենց վոր Գուզրիդի ականջին հասան, նա իր թաղնված թփի արանքից սկսեց ուշադրությամբ գիտել ձայնը յեկած կողմը:

— Տեսնենք Րյուստեմն ե, —ասաց և՛ իր ամբողջ ուժն աչքերի մեջ հավաքեց՝ մոտեցող ստվերը զանազանելու համար:

Նույնիսկ մութ գիշերվա մեջ Րյուստեմին ճանաչելը Գուզրիդի համար դժվար չեր լինելու: Գուզրիդ Ալին շատ լավ գիտեր նրա հասակը, քայլվածքը, նույնիսկ թեվերի շարժումների ձևը: Միայն անհրաժեշտ եր, վոր

ստվերը քիչ ել մոտենար: Այդ անհրաժեշտ եր, վոր զնդակն իր նպատակին հասներ:

Ստվերը հազաց, և այն, ինչ անձանոթ եր Գուզրիդ Ալու համար պարզվեց: Այդ հազը հատուկ եր Րյուստեմին: Այդ գիտեր Գուզրիդ Ալին և արդեն նրա համար պարզ եր, որ յեկողը Րյուստեմն է:

Գուզրիդ Ալու ատամները կրճտացին, բրաունինգը բարձրացավ—մի բուպե հետո Րյուստեմի բոլոր հարվածների վրեժն առնելու միտքը նրան սարսուեցրեց: Բրաունինգի տրաքոցն արձագանդեց մինչև հեռուները... Յերկրորդ զնդակն ավելի ուժգին վորոտաց և գլխավորվեց հեռուներից յեկող արձագանքով:

Նորից լուսթյունը վերականգնեց:

Գուզրիդ Ալին թփի կողքից նայեց: Քիչ առաջվա ստվերը չկար: Նորից ուշադրությամբ նայեց: Ճանապարհի յեզերքին յերկարած մի բան եր յերևում:

Գուզրիդը, —այս Րյուստեմի վիրավորված կամ մեռած մարմինն է լինելու, —ասաց և ուրախացավ: Սակայն մեկեն նրան մոտենալը վտանդավոր եր: Թերևս չի մեռել. այն ժամանակ... յեթե Րյուստեմն անգնն չէ:

Այդ ստվերը սակայն Րյուստեմը չեր: Րյուստեմի գետին նետած վերարկուն եր: Իսկ Րյուստեմը:

Րյուստեմը Գուզրիդ Ալու վրիպած առաջին զնդակից հետո կողքի մի մեծ քարի յե-

տեվը նստած նայում եր: Գուղբիդ Ալու գնդա-
կը միայն նրա ուսը գցած վերրակուին
քսովեյ-անցել եր: Գուղբիդ Ալին տեսա՛վ, վոր
ստովերը չի շարժվում, մեկ-յերկու գնդակ ես
արձակեց: Մի քիչ ել սպասեց:

— Այս գնդակները նրա գործը վերջացրած
կլինեն, ասաց Գուղբիդ Ալին և թփի տակից
դուրս յեկավ:

Սակայն դուրս գալուն պես իրար հետեից
յերկու գնդակ սուրացին: Այս անգամ յերկու
գնդակի ձայնն ուրիշ կողմեր ել արձագանդեց:
Այս գնդակները քարի հետեւը հանդարտ և ա-
ռողջ նստած Բյուստեմի գնդակներն եյին:

Գուղբիդ Ալին միայն՝ վայ-ամա՛ն, ասեց
և թփի վրա ընկավ: Ձեռքի բրաունինգն ընկավ
թփի մեջ: Այն թուփը, վորտեղ քիչ առաջ
Գուղբիդ Ալին սպասում եր, հիմա կարծեք
ուզե՞լով իր վրայից նրան դեն չպրտել, տան-
ջում և նեղում եր, միայն անհավատարիմ
բրաունինգն եր պահում:

Գուղբիդ Ալին ուզեց վեր կենալ՝ իր մար-
մինն ազատելու համար թփի պատճառած
տանջանքից:

Սակայն... այլևս ուժ չուներ:

Գիշերը նորից լուռ եր... Յերկու դասա-
կարգային թշնամիների մահվան կուլի ակա-
նատես այս գիշերն իր տեսածները պահում
եր այդ լուռթյան մեջ:

Գուղբիդ Ալու ընտրած թփի դիմաց

կանգնած՝ Բյուստեմն ամբողջական զգվանքով
դիտում և մտածում եր:

Գուղբիդ Ալու վերջին շունչը վաղուց եր
կտրվել: Բյուստեմը փնտրեց նրա ատրճանա-
կը, սակայն չգտավ: Թուփը պահում եր այն՝
հարցաքննիչների համար...

Բյուստեմը տեսավ, վոր Գյուլիզարը հոգ-
նած սպասել եր իրեն, նա գիշերվա պատահա-
րի մասին խոսելը հետաձգեց հաջորդ որվան,
վորպեսզի Գյուլիզարը հանդիստ ընի:

Այդ գիշեր սպասողներից միայն Յուսուֆ
րեյն եր մնացել:

Նա մինչև առավոտ չկարողացավ ընել:

Առավոտ շուտ՝ Գուղբիդ Ալու դիակը
թփի վրա տեսնող Սամֆարվե դյուլացիները
վաղուց այդ լուրը գյուղ բերել և Յուսուֆ րե-
յին ազատել եյին սպասումից:

« Ազգային գրադարան

NL0381851

ԳԻՆԸ 65 ԿՈՊ.

73895

Հիմնարկ Կ

Տ Ի Մ Ս Ր Գ
Վ Ր Ա Գ Ի

Գիշ. ՍՍՐ. Արմենի, Երևան, 1934 Գ.